

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:

**«Дефіцит Державного бюджету України
та особливості його фінансування»**

Студентки 2 курсу, 3-м групи,
спеціальності 072

«Фінанси, банківська справа
та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Пилькевич
Дар'ї Григорівни

Пасічний
Микола Дмитрович

Чугунов
Ігор Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УТВОРЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ	
1.1. Економічна сутність та роль бюджетного дефіциту	6
1.2. Види дефіциту бюджету та джерела його фінансування	10
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА РЕГУЛЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ	
2.1. Аналіз доходів, видатків та наявного дефіциту Державного бюджету	16
2.2. Аналіз внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування Державного бюджету України	23
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗБАЛАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	
3.1. Проблеми фінансування дефіциту бюджету	34
3.2. Пріоритети розвитку бюджетної політики щодо оптимізація напрямів використання коштів	43
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність теми. Із ускладненням фінансового механізму та збільшення його ролі у процесі суспільного відтворення, здійснення державою спектру заходів, які властиві лише їй (оподаткування та нормативно-правове регулювання) з метою коригування дії ринкового механізму є недостатнім. Обмежуючись лише цими функціями, держава звужує не тільки кількість інструментів впливу, а й сам об'єкт, що є базою перерозподілу. Як наслідок, з'являється необхідність впливати на перерозподіл фінансових ресурсів, використовуючи ринковий інструментарій, з метою вирішення тих завдань, які ринок не спроможний вирішити самостійно.

Розвиток бюджетної системи передбачає підвищення ефективності використання бюджетного дефіциту у системі соціально-економічного регулювання. Під час економічного спаду зростання бюджетних витрат та автоматичне зниження податкових надходжень призводить до зростання дефіциту бюджету, завдяки збільшенню сукупного попиту стимулюється виробництво. У період економічного зростання даний механізм діє у зворотному напрямку. Зменшення бюджетного дефіциту та формування його надлишку стримує інфляцію.

Дефіцит державного бюджету, значні державні запозичення для його покриття призвели до формування і стрімкого зростання державного боргу в Україні в перші роки незалежності. Бюджетний дефіцит збільшує державний борг, а зростання боргу, в свою чергу, потребує додаткових витрат бюджету на його обслуговування і тим самим збільшує бюджетний дефіцит. Тому статистичний аналіз впливу бюджетного дефіциту на стан державних фінансів та макроекономічні процеси загалом доцільно розглядати в контексті державного боргу.

Проблематика державних фінансів в цілому та використання дефіциту бюджету зокрема, на сучасному етапі досліджується такими вченими як О.Д. Василик, І.Я. Чугунов, І.В. Запатріна, А.Є. Ганіч, Н. В. Зражевської, Л. П.

Гладченко, Є.В. Макаренко, А.І. Машко, М.Д. Пасічного, В.О. Степанової. Серед зарубіжних вчених можна назвати праці Д. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. М. Кейнса, В. Петті, П. Самуельсона, В. Танзі тощо.

Метою роботи є розкриття сутності механізму використання бюджетного дефіциту у системі бюджетного регулювання та пошук шляхів його оптимізації.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити сутність та роль бюджетного дефіциту у забезпеченні соціально-економічного розвитку суспільства;
- дослідити особливості та види дефіциту бюджету;
- розкрити класифікацію джерел фінансування бюджету;
- здійснити аналіз джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України;
- розкрити сучасний стан бюджетної системи України;
- розкрити інструменти регулювання бюджетного дефіциту та їх вплив на економічне зростання;
- визначити пріоритети розвитку системи бюджетного регулювання.

Об'єктом дослідження є дефіцит Державного бюджету України

Предметом дослідження є теоретико-методологічні аспекти використання бюджетного дефіциту у системі бюджетного регулювання.

Методи дослідження. З метою досягнення поставленої мети в дослідженні використано загальнонаукові і спеціальні методи пізнання явищ і процесів у сфері використання бюджетного дефіциту. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності та джерел фінансування бюджетного дефіциту. Зарубіжний досвід використання дефіциту бюджету як інструменту соціально-економічного регулювання країни узагальнено за допомогою порівняльного та факторного методів. На основі синтезу та наукового абстрагування обґрунтовані напрями удосконалення системи бюджетного регулювання.

Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові акти у сфері державних фінансів, використання дефіциту бюджету у системі управління

державними фінансами, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Рахункової палати України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення кваліфікаційної роботи.

У першому розділі досліджено сутність, призначення та особливості формування державного бюджету. Розглянуто сутність бюджетного дефіциту, розкрито його вплив на економічний розвиток країни. Розглянуто класифікацію бюджетного дефіциту та джерел його покриття.

У другому розділі розглянуто засади бюджетної політики України. Проаналізовано динаміку доходів та видатків Державного бюджету України. Розглянуто питання впливу бюджетного дефіциту на боргову безпеку країни.

У третьому розділі досліджено питання оптимального розміру бюджетного дефіциту та джерел його фінансування. Визначена необхідність застосування дефіциту бюджету для стимулювання розвитку економіки. Обґрунтовані пріоритети розвитку бюджетної політики. У висновках випускної кваліфікаційної роботи наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в кваліфікаційному проекті.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УТВОРЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

1.1. Економічна сутність та роль бюджетного дефіциту

Згідно зі ст. 2 Бюджетного кодексу України, державний бюджет являє собою план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. [4]

Стан бюджету як фінансового плану характеризується показниками:

- 1) рівноваги доходів і видатків;
- 2) перевищення доходів над видатками – профіцит бюджету;
- 3) перевищення видатків над доходами – бюджетний дефіцит.

Рівновага доходів і видатків бюджету є його найбільш доцільним і обґрунтованим станом. Показник рівноваги доходів і видатків свідчить про збалансованість бюджету, тобто про достатність дохідних джерел для фінансування потреб держави у плановому році. Такий стан вважається оптимальним, а його досягнення – найважливішим завданням бюджетного планування. [36]

Бюджетний дефіцит є найбільш складним і водночас поширеним явищем. У класичному розумінні, як фінансове явище, бюджетний дефіцит – це перевищення обсягу бюджетних видатків над надходженнями, за рахунок котрих вони здійснюються. [18]

Суть бюджетного дефіциту як економічного явища у науковій літературі часто трактують як об'єктивні економічні відносини, які виникають між учасниками відтворювального процесу при використанні державою грошових коштів понад наявні доходи бюджету. [28]

Як показує світова практика, бюджет із видатками, які рівні доходам, виявляється неефективним щодо забезпечення стабільного економічного зростання та уникнення циклічності в розвитку національної економіки. Тому,

багатьма державами існуючу недосконалість стараються усунути шляхом управління економічними процесами, зокрема через використання інструменту фінансування частини видатків бюджету за рахунок залучення заощаджень від суб'єктів приватного сектора. Перевищення доходів над видатками бюджету, яке у цьому разі має місце, називається дефіцитом бюджету, протилежна ситуація називається профіцитом бюджету. В науковій літературі термін "дефіцит бюджету" закріпився як характеристика співвідношення між доходами та видатками і часто ототожнюється із терміном "сальдо бюджету".

Дефіцит бюджету за своєю сутністю має двояку природу: з одного боку, це різниця між традиційними доходами та витратами, з іншого - це сума заощаджень суб'єктів внутрішнього приватного сектора, та нерезидентів, що залучаються державою для фінансування незабезпечених доходами видатків [25].

Ставши учасником фінансового ринку, держава взаємодіє з іншими економічними суб'єктами щодо перерозподілу фінансових заощаджень, використовуючи їх для задоволення суспільних потреб. Одним із засобів перерозподілу фінансових ресурсів є дефіцит бюджету, що з певної точки зору, є обсягом поглинання державою фінансових заощаджень, накопичених іншими секторами, або профіцит бюджету – чистий обсяг заощаджень акумульованих державою. Оскільки, перерозподіл цих ресурсів в основній масі має добровільний характер, вилучення їх державою через прийняття дефіцитного бюджету, призводить до інших наслідків, ніж у випадку отримання податкових та інших доходів бюджету.

Зарубіжні та вітчизняні науковці здебільшого концентрують свою увагу на визначенні, що ґрунтується на невідповідності доходів держави її видаткам. Зокрема Макконел та Брю [37, с.36] визначають бюджетний дефіцит як суму, на яку видатки уряду перевищують його доходи. Вітчизняні науковці теж дають досить подібне визначення дефіциту бюджету. Зокрема у Василика О.Д. знаходимо: “бюджетний дефіцит – це перевищення видатків бюджету над його доходами” [16 с.169]. Пасічник Ю.В. зазначає, що “дефіцит бюджету відображає

співвідношення між доходами і видатками бюджету з перевищенням видатків. ... є наслідком певного стану економічних відносин, які виникають між учасниками суспільного виробництва в процесі використання фінансових ресурсів понад їх наявну величину” [58, с. 406]. Опарін В.М. [40, с. 127], також вважає, що дефіцит бюджету “... це перевищення видатків над постійними доходами”. Із цих визначень важко визначити сутність дефіциту за умов відсутності деталізації структури надходжень, що є доходами бюджету. Тому Базилевич В.Д. та Баластрик Л.О. більш конкретизують визначення дефіциту бюджету в частині доходів бюджету. Вони зазначають: “при дефіцитному бюджеті видатки перевищують постійні доходи бюджету, тобто податки і податкові надходження” [3, с. 61], обмежуючи доходи бюджету податковими надходженнями.

На сьогодні існує дві міжнародних системи обліку державних фінансів: статистика державних фінансів МВФ – СДФ, та адаптована до особливостей країн Євросоюзу версія Системи національних рахунків – ESA. Але навіть в рамках зазначених методологій відбувалися постійні зміни у визначенні сальдо бюджету та різних його варіацій відповідно до змін у характеристиці доходів та видатків бюджету [4].

Особливістю розрахунків дефіциту є визначення рівнів на яких вони визначаються (рис. 1.1). Адже окрім СЗДУ на рівні якого найчастіше і судять про фіскальну політику держави, існують і інші: по-перше, це підрівні із яких складається сам сектор загальнодержавного управління (центральный уряд, зведений бюджет), по-друге, підконтрольні державі інші фінансові та не фінансові установи, що працюють на ринкових засадах. Діяльність інститутів, що перебувають у державній власності значним чином впливає на кінцевий підсумок діяльності сектора загальнодержавного управління, а тому окремий розгляд фіскальної позиції лише уряду не дає повної картини потенційних загроз, штучно обмежуючи аналіз наслідків та впливу урядової політики.

Про необхідність розгляду дефіциту бюджету державного (суспільного) сектора свідчить умовність розподілу між ланками сектора загальнодержавного управління та деякими державними підприємствами. Існує два канали

взаємозв'язку між бюджетом та кошторисними планами позабюджетних інститутів. Перший канал – це здійснення державними фінансовими установами та підприємствами квазіфіскальних функцій [59], що їм не властиві: надання соціально важливих товарів і послуг, нижче їх собівартості; створення робочих місць, вище комерційно виправданого рівня; утримання на балансі та фінансування об'єктів соціальної інфраструктури; закупівля у інших підприємств товарів робіт та послуг за ціною вище чи нижче ринкової і т.д.

Іншим інститутом державного сектора, на який часто покладаються фіскальні функції, є центральний банк. В рамках виконання своїх функцій щодо забезпечення фінансової стабільності центральний банк може виконувати і фіскальні завдання щодо збору податків, чи надання субсидій: проведення валютно-обмінних операцій за різними курсами залежно від статусу клієнта; зобов'язання експортерів щодо продажу частини валютних надходжень від експорту за встановленим курсом; гарантії незмінності валютного курсу; різноманітні перешкоди щодо вивозу капіталу чи здійснення імпорту шляхом встановлення додаткової плати і т.д.

До видів сальдо бюджету, які покликані забезпечити додаткові, аналітичні запити щодо спрямованості бюджетно-податкової політики уряду та його фінансового становища:

Циклічний та структурний дефіцит бюджету. Розгляд дефіцитів бюджету в контексті фаз економічного росту, призвели до розподілу дефіцитів на види залежно від чинників, що їх зумовлювали. Так дефіцит бюджету, який відображає перевищення видатків бюджету над його доходами внаслідок дії дискреційних заходів вважається структурним. Оскільки такі заходи активно вживаються в умовах кризових явищ і переважно мають інвестиційне спрямування, даний вид дефіциту бюджету є близьким за змістом до активного дефіциту бюджету, який виділяється рядом вітчизняних авторів, зокрема Базилевичем В.Д. [3, с. 64] та Василюком О.Д. [16]. Вони вважають, що активний дефіцит бюджету використовується на інвестиційні потреби економіки, а пасивний – на покриття поточних видатків (соціальні трансферти, виплата зарплати у бюджетній сфері та

інші), однак виділяючи окремо циклічний та структурний види. Різниця між фактично спостережуваним дефіцитом і структурним дефіцитом є показником циклічного дефіциту бюджету. Його виникнення зумовлене дією автоматичних стабілізаторів законодавчо вмонтованих у бюджетно-податкове законодавство. Чим вища частка еластичних податків у структурі доходів бюджету, і чим більші розміри допомоги з безробіття та рівень інших соціальних стандартів, тим більшими є коливання циклічного сальдо бюджету.

1.2. Види дефіциту бюджету та джерела його фінансування

Управління бюджетним дефіцитом та його фінансування є одним з пріоритетних завдань фінансової політики держави, важливою умовою стабільності її фінансової системи. Ефективне управління бюджетним дефіцитом дозволить уникнути кризових боргових ситуацій та перевантаження видаткової частини державного бюджету в розрізі витрат на обслуговування державного боргу, сприятиме забезпеченню стабілізації соціально-економічної ситуації та розвитку економіки України.

Важливим елементом бюджетної політики країни є фінансування бюджетного дефіциту з урахуванням різного ступеню впливу дефіциту бюджету на економічне зростання. Від вибору окремих джерел фінансування дефіциту та формування їх цілісної структури залежить подальший стан економічного розвитку країни [57]. На сучасному етапі розвитку економічних відносин використовуються поняття фінансування бюджету та фінансування (покриття) дефіциту. У Бюджетному кодексі України [12] ст.2 визначено, що фінансування бюджету – це надходження та витрати бюджету, пов'язані із зміною обсягу боргу, обсягів депозитів і цінних паперів, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення

профіциту бюджету. Слід відзначити, що існують різноманітні способи покриття дефіциту бюджету, серед основних, варто виділити наступні:

- емісійне покриття дефіциту бюджету внаслідок прямого кредитування уряду Центральним банком;
- здійснення державою внутрішніх та зовнішніх запозичень у тому числі і за рахунок випуску та продажу державних цінних паперів;
- покриття бюджетного дефіциту за рахунок проведення приватизації об'єктів державної власності;
- у разі неможливості залучення позик чи продажу державного майна держава змушена у ході виконання бюджету збільшувати податки або фінансувати видатки не в повному обсязі.

Якщо розглядати емісійний спосіб покриття дефіциту бюджету, то слід зауважити, що він є неприйнятним, як у сучасному руслі функціонування ринкової економіки так і серед більшості представників наукової та фінансової еліти в Україні та світі в цілому. Емісійне покриття дефіциту здійснювалось протягом багатьох століть внаслідок неможливості мобілізації позикових ресурсів та збільшення податкового навантаження. Основними причинами емісії були – ведення військових дій, економічні катаклізми та неспроможність держави виконувати свої функції в повному обсязі. Одним із перших видів здійснення емісійного покриття дефіциту була чеканка монет із «неблагородних» металів без зміни їх номінальної вартості, згодом це переросло у друкування паперових грошей. Видатний економіст Ірвінг Фішер, який доповнив і уточнив кількісне рівняння обміну виявив, що збільшення пропозиції грошей без зміни кількості товару та зменшення швидкості їх обігу приводить до зростання цін тобто до інфляції. Але, слід зауважити, що під час Великої депресії 1929–1933 років І. Фішер виступав за додатковий випуск грошей для підтримки малозабезпечених громадян. Однак, у зв'язку із зміною президентської адміністрації і приходом до влади Ф. Рузвельта цей задум не був реалізований у США. Ще наприкінці 1970-х років спеціалісти Міжнародного Валютного фонду Б. Агевлі та М. Хана у своїй праці «Дефіцити

державних бюджетів та інфляційні процеси в країнах, що розвиваються» доводили, що збільшення грошової маси пов'язане з дефіцитом державного бюджету є однією з причин інфляції. Емісійне фінансування дефіциту бюджету було здійснене у силу об'єктивних умов і в Україні у період 1992–1996 років, що посилювало інфляційні процеси і негативно відобразилось на стані вітчизняної економіки. Разом із зростанням інфляції виникає так званий ефект Олівера-Танзі, який полягає у зволіканні платників податків сплачувати податки до бюджету у зазначений термін. При значній інфляції платник податку отримує додаткову вигоду, адже згодом він сплатить податки грошима, тієї ж номінальної вартості, які значно втратили свою реальну вартість. Одночасно у державі загострюється проблема із наповненням бюджету, що призводить до зростання обсягів дефіциту бюджету та посилення економічної нестабільності.

Значну увагу питанням фінансування бюджетного дефіциту, впливу фіскальної політики та державного боргу на поведінку приватного сектору було приділено Д. Рікардо, який у XIX столітті висловив оригінальне твердження про те, що зменшення чи збільшення податків не впливає на національні заощадження та на баланс поточних операцій чи ставку процента. Це твердження дістало назву теореми еквівалентності Рікардо. Основним аргументом на користь даної теореми був той факт, що зменшення податків не впливає на рівень сукупного багатства, так як збільшення податків протягом життя у майбутньому компенсує поточне зменшення цих податків. Домогосподарства зберігають дохід, отриманий внаслідок зменшення податків для компенсації при їх подальшому зростанні. При чому у майбутньому, податки будуть збільшені на рівень, який вищий того, що був до їх зменшення. Це пов'язано з тим, що погашення державного боргу потребує сплати відсотків за його користування. Такі висновки дозволяють сформулювати припущення, що дефіцит бюджету утворений внаслідок зменшення рівня оподаткування не стимулюватиме сукупного попиту. У середині 70-х років XX століття американський професор Роберт Барро зазначив, що фінансування дефіциту бюджету шляхом боргових зобов'язань не вплине на поведінку приватного

сектору стосовно споживання. Він доповнив теорему еквівалентності Рікардо тим, що бюджетний дефіцит, викликаний змінами в оподаткуванні не впливає на рівень процентної ставки за умови, що обсяг державних видатків залишиться незмінним і також зазначив, що підвищення податків може і не відбутися для покоління при якому ці податки знижувалися. Але це все одно не впливає на поведінку домогосподарств стосовно споживання, вони продовжують заощаджувати, щоб допомогти своїм дітям сплатити державні борги. Проте, слід зауважити, що виконання теореми еквівалентності на практиці ставиться під великий сумнів багатьма науковцями та економістами. Емпіричні дослідження М. Фелдстайна, Л. Саммерса, М. Потреби не підтвердили тверджень даної теореми.

Фінансування дефіциту за рахунок здійснення державою запозичень не збільшує рівня інфляції в країні. Водночас, накопичення державного боргу вимагає зростання державних видатків на обслуговування та погашення цього боргу. Крім того, видатки, що фінансуються за рахунок залучення державних запозичень, повинні бути орієнтовані на стимулювання економічного зростання, підвищення результативності структурних перетворень в економіці та соціальній сфері. Потрібно зауважити, що багато країн обмежили максимальний рівень державного боргу по відношенню до ВВП. Так, наприклад, за умовами підписаної Маастрихтської угоди в 1992 році країнами-учасниками ЄС, встановлено граничний обсяг дефіциту бюджету (до 3% від ВВП) та державного боргу (не вище 60% від ВВП). В 1997 році був ухвалений Пакт стабільності та зростання, який закріпив фінансові санкції за перевищення граничних показників, визначених Маастрихтською угодою. В Україні статтею 18 Бюджетного кодексу визначено, що граничний обсяг боргу не повинен перевищувати 60 відсотків фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту. Отже, можливості покриття бюджетного дефіциту за рахунок запозичень теж є обмеженими.

Необхідною умовою подальшого використання запозичень на покриття дефіциту є забезпечення достатніх темпів приросту валового внутрішнього

продукту. Звичайно, необхідність фінансування дефіциту за рахунок державних запозичень посилюється у період економічного спаду чи кризи. Але у період економічного зростання країни, ВВП має зростати швидшими темпами аніж державний борг задля того, щоб співвідношення між державним боргом та ВВП не перевищувало рівня, що негативно впливає на подальшу економічну стабілізацію країни. Тому принцип, який був сформований ще М. Сперанським про спрямування дефіциту, а саме джерел його покриття на інвестиційні програми є актуальним і необхідним для застосування на сучасному етапі розвитку бюджетної системи. Так, у Німеччині статтею 115 Конституції визначено, що запозичення держави спрямовуються виключно на державні інвестиції та досягнення економічної стабілізації [68].

Можливість фінансування дефіциту бюджету за рахунок боргових зобов'язань і визначає стійкість бюджетного дефіциту. Ряд науковців висловлюють думку, що значне накопичення державного боргу, внаслідок ведення невваженої бюджетної політики, зумовлює негативний вплив на макроекономічну стабільність. Нобелівський лауреат Т. Сарджент та Н. Уоллес провели дослідження за яким розглядали випадок, коли державний борг зростає швидшими темпами аніж економіка. Вони дійшли висновку, що у такому разі через деякий проміжок часу настає момент, коли держава не може погасити свої боргові зобов'язання і тоді Центральний банк втручається та проводить монетизацію непогашеної заборгованості, що призводить до росту інфляції та негативних процесів у національній економіці.

Необхідно зауважити, що на практиці, теорія циклічного збалансування бюджету повністю не підтвердилася. Можна виокремити основні причини, чому економічний цикл повністю не був збалансований:

Збільшення бюджетних видатків на рівень, який перевищує темп зростання доходної частини бюджету та валового внутрішнього продукту зумовлює перенесення тенденції високого рівня державних видатків на наступний період. Тобто, виникають передумови для збереження дефіциту бюджету у наступному бюджетному періоді.

Фінансування дефіциту бюджету шляхом здійснення державою запозичень збільшує обсяг державного боргу. Водночас, використання залучених кредитних ресурсів потребує здійснення бюджетних видатків на обслуговування боргу. Таким чином, від розміру бюджетного дефіциту та обсягу залучених запозичень для його покриття залежить обсяг боргового навантаження на бюджет, що в свою чергу створює умови для збереження сталого дефіциту бюджету [74].

Зростання рівня бюджетних видатків окрім стимулювання внутрішнього попиту та зайнятості, може посилювати інфляційні процеси.

Таким чином, в сучасних умовах економічних перетворень, досить складним питанням є формування ефективної моделі управління бюджетними процесами. Досвід функціонування світової економіки також не дає однозначної відповіді на питання: яку концепцію збалансування бюджету слід закласти в основу формування бюджетної політики країни. Формувати бюджет із дефіцитом, профіцитом або ж ухвалювати бездефіцитний бюджет – ці питання є актуальними для кожної держави та світової спільноти на різних етапах економічного розвитку. Доцільність формування бюджету країни з дефіцитом, насамперед залежить від впливу бюджетного дефіциту на економічне зростання країни, причин його існування, наявності реальних джерел фінансування цього дефіциту та тривалості економічного циклу.

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз доходів, видатків та наявного дефіциту Державного бюджету

Накопичення внутрішнього боргу на певному етапі було не стільки наслідком цілеспрямованого процесу здійснення внутрішніх запозичень, скільки результатом неспроможності уряду здійснювати добровільне залучення фінансових ресурсів без використання емісійного механізму. Інструментом такої політики був спочатку прибуток НБУ від здійснення емісії, а пізніше емісійні кредити, які майже на 100% покривали дефіцит бюджету. Приріст дефіцитів бюджету автоматично призводив до зростання грошової емісії, інфляції, спаду виробництва, падіння податкових надходжень, що знову призводило до утворення дефіциту бюджету.

Аналізуючи вплив дефіциту на макроекономічні показники важливо розглянути й основні складові бюджету – доходи й видатки, співвідношення яких і є причиною дефіциту.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2016 році становило 782,7 млрд. грн., що більше аналогічного показника попереднього року на 130,7 млрд. грн., або на 20,0 %. Річний план виконано на 100,2 %.

До дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 616,3 млрд грн, що на 81,6 млрд грн, або на 15,3 %, більше аналогічного показника 2015 року. тому числі до загального фонду державного бюджету надійшло 574,7 млрд грн, до спеціального – 41,6 млрд грн.

Збільшення надходжень відбулось у податковій частині, тоді як у неподатковій частині було зафіксоване певне зменшення.

Нарощування податкової складової (+23,1 %) відбулося, насамперед, за податком на додану вартість, обсяг якого зріс на 48,1 млрд.грн., або на 27,0%, порівняно з аналогічним періодом попереднього року.

Тому проаналізуємо відношення дохідної частини бюджету до ВВП.

Частка доходів державного бюджету України до ВВП
за 2012-2017 роки

Рік	ВВП	Доходи	Видатки	Частка доходів у структурі ВВП, %
2012	1408889,0	346054,0	395681,5	24,6
2013	1454931,0	339180,3	403403,2	23,3
2014	1566728,0	356957,7	430108,8	22,8
2015	1979458,0	534648,7	576848,3	27,0
2016	2383182	616274,8	667815,5	25,9
2017	2982920	793265,0	839243,7	26,6

Розглянувши таблицю 3.1 бачимо, що за період 2012-2016 років частка доходів у структурі ВВП ні разу не досягла позначки у 30%, що говорить про низький рівень надходжень до Державного бюджету.

Співвідношення дефіциту до номінального ВВП у 2015 досягло найменшого показника і становило 2,3%, а найгірший показник спостерігався в 2014 році, коли дефіцит становив 4,9% ВВП(табл. 3.2).

Таблиця 2.2

Частка дефіциту державного бюджету до ВВП

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Дефіцит	53445,2	64707,6	78052,8	45167,5	70130,2	47849,7
Відношення дефіциту до ВВП, %	3,8	4,5	4,9	2,3	2,94	1,6

Причини і наслідки виникнення дефіциту бюджету України Період Події
Наслідки 2007 р. політична криза скорочення доходів 2008 – 2010 рр.
економічна криза, як складова всесвітньої фінансової кризи скорочення доходів
через кризове становище країни 2011- 2012 рр. підготовка та проведення Євро-
2012 вимушене зростання витрат на вирішення економічних питань,
нерационально складена структура бюджетних витрат 2013- 2014 рр. політична
криза, Євро-майдан, скорочення доходів через кризовий стан країни,
надзвичайні обставини, що потребують негайного фінансування 2015 р.
проведення антитерористичної операції на території Донбасу надзвичайні
обставини, що потребують негайного фінансування, неефективна податкова
політика

Особливою формою суспільних благ виступають загальнодоступні блага,
на які не поширюється принцип виключення, проте існує суперництво при їх
використанні. Тому держава повинна регулювати споживання таких благ,
оскільки на їх надання не вистачає обмежених ресурсів. В Україні це
насамперед стосується видатків на вищу освіту та на охорону здоров'я.

Широке надання суспільних благ призвело до появи певних теорій щодо
відмови функціонування ринку як пояснення державного втручання в
економіку, що, на наш погляд, є перебільшенням. Державне регулювання не
повинно відміняти ринкові механізми, а доповнювати їх, мінімізуючи так звані
провали ринку. При цьому важливо враховувати вимоги представників
нормативного підходу до державного регулювання, згідно якого уряд
зобов'язаний інформувати платників податків про збитки, які можуть
виникнути внаслідок різкого порушення умов функціонування ринкової
економіки.

Поки цього не завжди вдається досягнути в Україні, що спонукає бізнес
виводити свої прибутки в офшори. З нашої країни в офшори виводиться з під
оподаткування до 100 млрд. грн. щорічно. В результаті державний бюджет
нашої країни не отримує 20 – 25 млрд. грн. податків. Здійснюється це
насамперед у результаті реалізації вітчизняної продукції за заниженими цінами

пов'язаним особам (тобто переважно в рамках однієї фінансово – промислової групи) в країні з нижчим податковим навантаженням, ніж в

Для обмеження виведення коштів в офшори в нашій країні прийнято ряд законодавчих актів щодо боротьби з трансфертним ціноутворенням, але вони поки працюють недостатньо ефективно[9].

У 2016 році державний бюджет виконано з дефіцитом, який становив 70,1 млрд.грн, або 83,8% граничного обсягу, встановленого Законом про Державний бюджет України на 2016 рік.

Дефіцит загального фонду становив 63,7 млрд.грн., що на 63,9% більше аналогічного показника минулого року. Дефіцит спеціального фонду майже не змінився і становив 6,4 млрд.грн.

Обсяг дефіциту державного бюджету відносно ВВП у 2016 році становив 2,9%, збільшившись на 0,7% порівняно з попереднім роком. Помірне збільшення бюджетного дефіциту в умовах відновлення економічного зростання вказує на позитивну величину фіскального імпульсу в 2016 році, що означає впровадження Урядом стимулюючої бюджетно-податкової політики, яка зробила свій внесок у поживлення економічної діяльності.

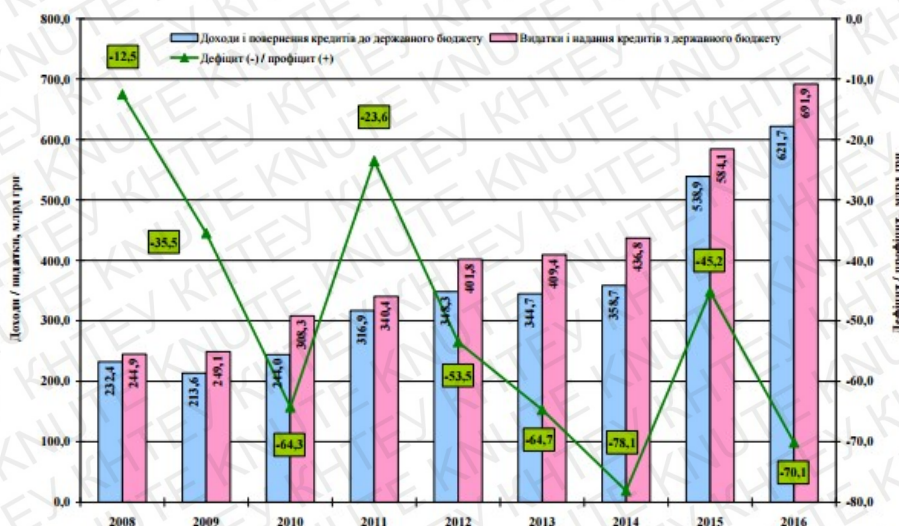

Рис.2.1. Основні показники виконання Державного бюджету України за 2008-2016 роки

Перехід від емісійного фінансування до фінансування за рахунок залучення вільних заощаджень на внутрішньому фінансовому ринку, можна було б трактувати як позитивний крок, якщо б це дало змогу усунути недосконалість функціонування внутрішнього фінансового ринку. Ключовим недоліком був той, що фінансовий ринок так і не почав перерозподіляти внутрішні заощадження, внаслідок чого останні перебували в неорганізованій формі у вигляді готівки в іноземній валюті, перетікали за кордон, що чинило тиск на курс національної валюти та призводило до відповідних дій НБУ щодо штучного обмеження пропозиції гривневої грошової бази. Однак, замість того, щоб закумулявати внутрішні запозичення та пере направити їх з валютного ринку в економіку, держава лише посилювала нестабільність його функціонування, перерозподіляючи переважно ті мізерні ресурси, які спромоглися закумулявати комерційні банки а також залучаючи короткостроковий спекулятивний капітал нерезидентів. Ставлячи за мету профінансувати будь-якою ціною дефіцит бюджету, не бралася до уваги основна причина, що зумовлювала необхідність такого перерозподілу – повернення в обіг неорганізованих заощаджень. Запозичення на внутрішньому ринку так і не виконали своєї основної функції, яка полягала у залученні в обіг неорганізованих заощаджень.

Однак характер дії ефекту витіснення в Україні є відмінними від теоретичних концепцій західних науковців внаслідок широкого залучення емісійного фінансування. Фінансування за рахунок емісії дефіциту бюджету збільшує кількість гривневої маси в економіці, що призводить до зростання інфляції та падіння курсу гривні. При відсутності можливостей стерилізації емітованих коштів з допомогою валютних інтервенцій, НБУ вдається до жорсткої монетарної політики. Тобто, крім прямих зв'язків між інвестиціями в основний капітал та внутрішніми державними запозиченнями існувала система неявних взаємозв'язків – емісійне фінансування – жорстка монетарна політика – обмеження інвестиційних ресурсів.

Незважаючи на позитивний вплив нерезидентів на зменшення доходності ОВДП, їх участь була швидше деструктивною. В період значного притоку зовнішніх капіталів та експортних надходжень, керуючись спекулятивними цілями, нерезиденти влили на грошовий ринок додаткову кількість ліквідних коштів, що відобразилось на курсі національної валюти, рівні інфляції та сальдо торгового балансу. Натомість, коли кошти нерезидентів дійсно були необхідні, відбувся їх відтік із ринку ОВДП.

Систематично недооцінюється роль та значення внутрішнього ринку у фінансуванні дефіциту бюджету. Прагнучи мінімізувати вартість державних запозичень, він віддавав перевагу зовнішнім запозиченням, зважаючи на їх нижчу поточну номінальну ставку, не враховуючи при цьому, вплив девальвації гривні щодо валют, у яких здійснювалися зовнішні запозичення. Усвідомлюючи ключову роль нерезидентів на внутрішньому ринку, очевидно, уряд просто не хотів переплачувати нерезидентам, віддавши перевагу запозиченням на зовнішніх ринках.

Валюта, що надходила із зовнішніх джерел, викупувалась Національним банком, провокуючи інфляційні процеси та посилюючи необхідність проведення стерилізаційних операцій. Тобто з одного боку уряд для фінансування дефіциту бюджету залучав зовнішні кошти, обмінював їх на гривню у НБУ, а той щоб обмежити зростання грошової бази, змушений був вилучати надлишкову ліквідність шляхом випуску депозитних сертифікатів. Це призводило до подвійних втрат – уряд сплачував відсотки за користування коштами зовнішніх кредиторів, а НБУ – банківській системі за депозитними сертифікатами [65]. Тому, зважаючи на проциклічний характер надходжень їх коштів, що дестабілізує ситуацію на внутрішньому грошовому та валютному ринках, пропонується обмежити участь нерезидентів у придбанні ОВДП. Звичайно, що адміністративні заходи не допоможуть виконати це завдання. Натомість пропонується зміни умови випуску ОВДП, збільшивши переваги для внутрішніх кредиторів перед зовнішніми. Встановлення доходності, яка залежить від рівня інфляції усуне ризику зміни реальної доходності для внутрішніх кредиторів, які в більшій мірі

ніж нерезиденти, орієнтуються на доходність у гривнях. По-друге, зважаючи на те, що нерезиденти заходять на внутрішній ринок лише на короткострокову перспективу, необхідним є збільшення середніх строків обігу ОВДП, що не дасть їм змоги різко змінювати свою поведінку, в результаті зміни кон'юнктури.

Виконання ОВДП функцій подібних до тих, які здійснюють гроші (оскільки перші за ступенем ліквідності найбільше наближені до останніх), практично не здійснювалися. Відсутність ефективного вторинного ринку ОВДП не дозволило комерційним банкам швидко оперувати своєю ліквідністю, через що ОВДП купувалися здебільшого з інвестиційною метою (і відповідною для інвестицій доходністю), або в умовах надлишкової ліквідності.

Запозичення на внутрішньому ринку не змогли залучити в обіг неорганізовані заощадження в умовах непрацюючого або слабо працюючого фінансового ринку. Спроби які здійснювалися щодо залучення цих коштів, були невдалими з огляду на низькі відсоткові ставки, які пропонувалися урядом, недовіри до стабільності національної валюти та політики уряду. Оскільки неорганізовані заощадження зберігаються в основному в іноземній валюті, уряду слід врахувати мотив збереження реальної вартості активів, які вимірюються у іноземних валютах. При цьому не обов'язково запозичувати в іноземній валюті, або з жорсткою прив'язкою до зміни валютного курсу.

2.2. Аналіз внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування Державного бюджету України

Фінансування державного бюджету за борговими операціями кляло 177,3 млрд.грн., що становить 86,9% річного планового показника. Порівняно з 2015 роком цей показник збільшився на 50,9%

Державні запозичення здійснені у сумі 307,7 млрд.грн., або 141,0% суми, затвердженої законом про бюджет та 85,9% планового показника з урахуванням внесених змін.

Згідно з даними Державного казначейства, частка внутрішніх запозичень у 2015 році становила 80,1% порівняно з 19,3% у 2015 році. Такі суттєві розбіжності пов'язані, передусім, з фактом реструктуризації зовнішнього боргу України у 2015 році, коли всі облігації зовнішньої позики, які підлягали погашенню у 2015-2023 рр., були переоформлені новими цінними паперами з терміном погашення у 2019-2027 роках. Номінальна сума нових зобов'язань обсягом 300,2 млрд.грн. була відображена в показниках фінансування бюджетного дефіциту 2015 року як зовнішні запозичення.

При коигуванні сум зовнішніх запозичень 2015 року на суму реструктуризації боргу частка зовнішніх запозичень становила б 53,7%, порівняно з 19,9% у 2016 році.

Із загальної суми внутрішніх державних запозичень 246,4 млрд.грн. безпосередньо на фінансування дефіциту державного бюджету надійшло 117,2 млрд.грн., а ОВДП вартістю 129,2 млрд.грн. було спрямовано на викуп Урядом фінансових активів, включаючи 107млрд. грн. – акцій націоналізованого «Приватбанку» та 7,9 млрд.грн – векселів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

3. За представницької демократії державна кон'юнктурна політика реалізується дещо інше, ніж це передбачає традиційна фінансова наука, оскільки політики не завжди зацікавлені в проведенні антициклічної бюджетної політики. Останнє стосується й бюджетної політики в Україні, яка характеризується розбалансованістю державних фінансів, дефіцитом бюджету, що спричиняє значний державний борг. Так, величина державного боргу України на кінець 2015 р. майже досягла 80 % від ВВП, а сам ВВП драматично знижувався в 2014-2015 рр. В 2016 р. наша країна втратила доступ до ринкових інструментів запозичень й може отримувати зовнішнє фінансування лише від міжнародних організацій, передусім від МВФ. А для цього треба виконувати вимоги Меморандуму з цією організацією, підписані Україною.

Головними причинами існування дефіциту бюджету в Україні в сучасних умовах є зростаюча необхідність фінансування галузей, які надають суспільні

блага (освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, соціального захисту, підтримання правопорядку в країні тощо), а також витрат на оборону (близько 130 млрд. гривень в 2017 р.) та фінансування дефіциту Пенсійного фонду України, який в 2017 р. може перевищити 150 млрд. гривень (більше половини його доходів).

Негативно позначиться на дефіциті бюджету нашої країни в перспективі й необхідність відновлення економіки окупованих територій Донбасу після їх повернення до складу України. Значні витрати необхідно здійснити в Україні й для подолання нерівності в доходах, яка перейшла всі допустимі межі. За оцінками академіка НАН України Е. М. Лібанової, нерівність за заробітками в Україні значно випереджає не тільки ті країни, яким притаманна помірна або слабка нерівність, а навіть і США, які визнані країною з високою нерівністю. Так, за даними Томаса Пікетті, заробітки 50 % найбідніших платників податку в скандинавських країнах у

1970-1980 рр. (період найбільшої нерівності) становили 35 % загальних трудових доходів населення, в європейських країнах (2010 р.) – 30, у США (2010 р.) – 25 %, а в Україні (2015 р.) – лише 15 % [4, с. 1]. Тому є доцільним перехід нашої країни до прогресивної системи оподаткування доходів громадян, щоб частково подолати вказану нерівність. В цьому плані необхідно взяти до уваги висновок провідного зарубіжного економіста сучасності Томаса Пікетті про те, що прогресивний податок є ключовим елементом соціальної держави: він відіграв основну роль в її розвитку та в трансформації й в розвитку структури нерівності в ХХ столітті і є основним інструментом, який допоможе забезпечити її стабільність в ХХІ столітті [5, с. 499].

В Україні важливо визначитися й з кількістю ставок податку на доходи фізичних осіб. На наш погляд, до уваги необхідно взяти пропозицію ряду відомих українських вчених, які вважають, що їх не повинно бути більше двох (трьох) [6, с. 251]. Це пояснюється тим, що в умовах значної тінізації української економіки неможливо акумулювати необхідні для фінансування

додаткових видатків бюджету надходження податку з доходів фізичних осіб за високими податковими ставками.

В сьогоденні умовах більшість економістів світу щодо управління дефіцитом бюджету притримуються наступної точки зору: держава має прагнути до збалансованого бюджету, а бюджетний дефіцит потрібно зменшувати шляхом

скорочення державних витрат, або збільшенням податків. Вони також вважають, що періоди великого безробіття можуть супроводжуватися бюджетним дефіцитом, а період повної зайнятості – профіцитом. При цьому треба мати на увазі напрацювання американських економістів Т. Сарджента (лауреата Нобелівської премії з економіки) та Н. Воллеса, які довели тезу про те, що боргове фінансування в довгостроковому періоді може призвести до ще вищої інфляції, ніж емісійна. Треба враховувати й те, що в країнах з незрілою демократією (якою на сьогодні є й Україна) заможні верстви населення через парламент приймали і будуть приймати різного роду податкові пільги на свою користь. Запровадження в Україні під тиском МВФ в кінці 2016 р. реального електронного декларування доходів й власності державних службовців та порівняння до них осіб (зокрема й народних депутатів України) показало, що абсолютна більшість з них (або членів їх сімей) володіють значними статками, які не кореспондують з доходами від їх посад. Тому в нашій країні доцільним було б введення податку на приватний великий капітал в розмірі 10-15 % (як це пропонується багатьма зарубіжними експертами, зокрема Т. Пікетті). Це б дозволило суттєво зменшити дефіцит бюджету та не порушити принципу соціальної справедливості в оподаткуванні.

З точки зору дотримання справедливості при фінансуванні суспільних витрат перевага в теорії надається оподаткуванню, оскільки проблема з державними позиками полягає в тому, що їх з часом треба виплачувати. Крім того, від позик виграють насамперед заможні верстви населення, які в змозі їх придбати у держави та отримати додаткові доходи. На практиці в багатьох країнах перевагу надають позичковому методу фінансування державного боргу

та дефіциту бюджету. Це пояснюється тим фактом, що позики сприймаються населенням менш важким тягарем для сімейного бюджету, ніж підвищення податків.

При управлінні дефіцитом бюджету треба передбачати як його наслідки, так і можливі негативи втручання держави в цей процес. Виділимо деякі з них [3, с. 50-51].

1. В результаті виходу держави на ринок капіталів з державними цінними паперами (щоб зменшити бюджетний дефіцит) відбувається зростання процентних ставок на ньому, що ускладнює отримання кредитів насамперед підприємствами недержавного сектору.

2. Ускладнюється механізм міжнародного переливу капіталів та створюється можливість подвійного дефіциту в окремих країнах (бюджету та платіжного балансу), з яких капітали перетікають в країни з вищими відсотковими ставками.

3. Порушуються психологічні фактори стабілізації фінансової системи країни: збільшується кількість короткострокових фінансових операцій на шкоду довго – та середньостроковим, оскільки учасники фінансового ринку бояться зростання інфляції.

4. Підвищення інфляції в країні в результаті збільшення випуску в обіг додаткових грошей, щоб на певний час зменшити бюджетний дефіцит.

5. Посилення податкового тиску на платників податків, щоб збільшити доходну частину бюджету.

6. Зменшення державних видатків, щоб мінімізувати дефіцит бюджету.

В цілому, фіскальну політику в Україні необхідно переорієнтувати на сприяння зростанню ВВП шляхом стимулювання сукупного попиту. Крім того, в Україні лише підвищення фіскальної ефективності оподаткування за рахунок поступової детінізації економіки та заохочення інвестиційної діяльності можуть створити умови для подолання надмірного дефіциту бюджету. Для залучення іноземних інвестицій в нашу країну було б доцільним використати й механізм спеціальних економічних зон (СЕЗ), щоб послабити залежність України від

кредитів МВФ. В цьому плані заслуговує на увагу досвід ряду постсоціалістичних країн, передусім Польщі. СЕЗ в цій країні являють собою виділені в адміністративному плані частини території Польщі, призначені для ведення на них економічної діяльності суб'єктами господарювання на більш привабливих умовах. Підприємці, які виявили бажання працювати в СЕЗ, повинні отримати спеціальний дозвіл на ведення такої діяльності[9].

Підприємцям у цих зонах надається державна допомога у вигляді таких пільг: звільнення від податку на прибуток (для юридичних осіб), податку на доходи (для фізичних осіб), місцевих податків та зборів, зокрема від земельного податку та податку на нерухоме майно; встановлення пільгових цін на придбання земельних ділянок з повністю підготовленою інфраструктурою для виробництва (чого так бракує в Україні для залучення як іноземних, так і українських інвесторів); надання безкоштовних адміністративних послуг щодо реєстрації та ведення бізнесу, дотації на працевлаштування безробітних тощо. Кожен підприємець в СЕЗ Польщі може одночасно використовувати різні форми державної допомоги, але її загальна сума не може перевищувати максимально допустимого розміру, встановленого державою для окремо взятого регіону. На наш погляд, це робиться для того, щоб уникнути нездорової конкуренції між регіонами.

Важливо взяти до уваги й пропозиції Ю. Архангельського щодо скорочення дефіциту бюджету в Україні в сучасних умовах [11]. На його думку, слід насамперед скоротити частку перерозподілу доходів через державні фінанси і як найбільше видаткових повноважень передати бюджетам різних рівнів. Другим чинником зниження бюджетного дефіциту повинна стати оптимізація видаткових статей бюджету. Третім чинником, що може скоротити дефіцит, є пріоритетність фінансування тих видаткових статей, які потенційно можуть забезпечити зростання доходів держави. Такими повинні стати витрати на розвиток ІТ-сектора, який поки в значній мірі знаходиться в тіньовій економіці, а також на розвиток переробної промисловості.

На думку українських експертів, Я. Жаліла та А. Максюті [12], необхідно провести наступні парадигмальні зміни у бюджетній політиці України, що позитивно вплинуть на оптимізацію дефіциту бюджету.

1. Фіскальну лібералізацію на першому етапі реформ потрібно зосередити переважно на спрощенні податкового адміністрування та зниженні на цій основі «корупційного податку».

2. Реалізація інвестиційного потенціалу державних фінансів має орієнтуватися на створення сприятливих умов для партнерського фінансування програм модернізації, концентрації основної частки бюджетного інвестування на розбудові економічного середовища, сприятливого для підприємництва.

3. Припинити пасивне стискання видатків на соціогуманітарну сферу. Посилити їх концентрацію на програмах, які сприятимуть розвитку та розкриттю людського капіталу нації.

4. Досягти залучення в економічний оборот потенційних ресурсів регіонів на основі та посилення зв'язку фінансових ресурсів, доступних громадам, з результативністю місцевих економік.

5. Протидіяти намірам країни-агресора виснажити українську економіку високими оборонними видатками. Останні потрібно перетворювати на стимулятор розвитку національної економіки завдяки поширенню ринкових засад на розподіл лівової частки оборонних закупівель у межах внутрішнього ринку.

6. Непродуктивним є тренд до блокування або надмірного ускладнення потоків бюджетних видатків під приводом запобігання їх розкраданню та підживлення корупції. Відновити безперервність видаткового процесу дозволить різке зменшення корупційної місткості бюджетної сфери на основі спрощення адміністративних процедур і впровадження новітніх технологій організації та контролю.

7. Довіру суспільства до політики держави, зокрема у бюджетній сфері, потрібно відновлювати через забезпечення повної відкритості формування та витрачання бюджетних коштів. Цьому слугуватимуть процедури

інституціоналізації громадського контролю за діяльністю відомств і бюджетних установ.

8. В добу глобалізації значно ефективніше асоціювати вирішення системних проблем національного рівня з міжнародною проблематикою та інтеграцією України до глобальної системи людського розвитку, цілі якого визначено на рівні ООН як Цілі розвитку тисячоліття. Приєднання до глобальних цілей розвитку відкриває простір для міжнародного діалогу України, спрощує одержання правової та фінансової підтримки.

Суттєвим ресурсом скорочення дефіциту бюджету в нашій країні могло б стати зменшення тіньової економіки, яка сягає половини ВВП України а також обмеження коштів, які виводяться з нашої країни в офшори. Достатньо сказати, що в офшори з України, за даними незалежних експертів, за роки незалежності було виведено близько 200 млрд. дол. США. Певна частина цих коштів повернулася в нашу країну у формі інвестицій, але більша їх частина залишилася за кордоном.

В цілому, при управлінні дефіцитом бюджету в нашій країні треба врахувати думку провідних українських вчених, які вважають, що кожна країна має орієнтуватися на реалізацію власних пріоритетів соціально-економічного розвитку, що можуть вимагати більших чи менших обсягів дефіциту бюджету [13, с. 215].

В 1992-2016 рр. в нашій країні постійно спостерігався дефіцит бюджету (крім 2002 р.), що говорить про складність управління ним в умовах соціально-економічних перетворень в Україні та військових дій на Донбасі й окупації Автономної Республіки Крим Росією.

Політична економія державного боргу показує, що як політики, так і виборці мають схильність до підтримки дефіцитного бюджету. Тому для обмеження можливостей політиків у здійсненні боргових махінацій необхідно встановлювати конституційні рамки державної заборгованості.

Із двох джерел покриття бюджетного дефіциту (позики і податки) реальним і повноцінним є державні позики. Водночас для їх використання

необхідні певні передумови, яких поки не вистачає в Україні, головна з яких – досягнення політичної та економічної стабільності. Крім того, при удосконаленні оподаткування в Україні необхідно дотримуватися принципів соціальної справедливості, що вимагає запровадження прогресивності в оподаткуванні доходів громадян.

При оптимізації дефіциту бюджету влада України змушена враховувати рекомендації МВФ, оскільки від нього вона отримує пільгові кредити. Разом з тим, треба задіяти й внутрішні резерви, пов'язані з кращим використанням суспільних фінансів, зменшенням тіньової економіки, виведенням коштів в офшори, оподаткуванням великого приватного капіталу.

Існує дві основні форми зниження дефіциту бюджету: зменшення суспільних витрат та підвищення податків. Кожна з цих форм має своїх прихильників та противників у різних політичних партіях. Відповідно, кожна з них, коли приходить до влади в Україні, використовує свій інструментарій оптимізації дефіциту бюджету та державного боргу. Сучасна практика показує, що для цього насамперед використовують підвищення непрямих податків. В Україні в останні роки наголос зроблено на постійне зростання акцизного податку та на підвищення цін на енергоносії для всіх споживачів, що негативно сприймається більшістю населення.

Для оптимізації дефіциту бюджету в нашій країні слід насамперед скоротити частку перерозподілу доходів через державні фінанси і як найбільше видаткових повноважень передати бюджетам різних рівнів. Важливим чинником, що може скоротити дефіцит, є пріоритетність фінансування тих видаткових статей, які потенційно можуть забезпечити зростання доходів держави. Насамперед це стосується розвитку ІТ-галузі, в якій Україна досягла значного розвитку.

Аналізуючи вплив дефіциту на макроекономічні показники важливо розглянути й основні складові бюджету – доходи й видатки, співвідношення яких і є причиною дефіциту.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2016 році становило 782,7 млрд. грн., що більше аналогічного показника попереднього року на 130,7 млрд. грн., або на 20,0 %. Річний план виконано на 100,2 %.

До дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 616,3 млрд грн, що на 81,6 млрд грн, або на 15,3 %, більше аналогічного показника 2015 року. тому числі до загального фонду державного бюджету надійшло 574,7 млрд грн, до спеціального – 41,6 млрд грн.

В цілому, фіскальну політику в Україні необхідно переорієнтувати на сприяння зростанню ВВП шляхом стимулювання сукупного попиту. Крім того, в Україні лише підвищення фіскальної ефективності оподаткування за рахунок поступової детінізації економіки та заохочення інвестиційної діяльності можуть створити умови для подолання надмірного дефіциту бюджету. Для залучення іноземних інвестицій в нашу країну було б доцільним використати й механізм спеціальних економічних зон (СЕЗ), щоб послабити залежність України від кредитів МВФ. В цьому плані заслуговує на увагу досвід ряду постсоціалістичних країн, передусім Польщі. СЕЗ в цій країні являють собою виділені в адміністративному плані частини території Польщі, призначені для ведення на них економічної діяльності суб'єктами господарювання на більш привабливих умовах. Підприємці, які виявили бажання працювати в СЕЗ, повинні отримати спеціальний дозвіл на ведення такої діяльності.

При оптимізації дефіциту бюджету влада України змушена враховувати рекомендації МВФ, оскільки від нього вона отримує пільгові кредити. Разом з тим, треба задіяти й внутрішні резерви, пов'язані з кращим використанням суспільних фінансів, зменшенням тіньової економіки, виведенням коштів в офшори, оподаткуванням великого приватного капіталу.

Існує дві основні форми зниження дефіциту бюджету: зменшення суспільних витрат та підвищення податків. Кожна з цих форм має своїх прихильників та противників у різних політичних партіях. Відповідно, кожна з них, коли приходить до влади в Україні, використовує свій інструментарій

оптимізації дефіциту бюджету та державного боргу. Сучасна практика показує, що для цього насамперед використовують підвищення непрямих податків. В Україні в останні роки наголос зроблено на постійне зростання акцизного податку та на підвищення цін на енергоносії для всіх споживачів, що негативно сприймається більшістю населення.

Для оптимізації дефіциту бюджету в нашій країні слід насамперед скоротити частку перерозподілу доходів через державні фінанси і як найбільше видаткових повноважень передати бюджетам різних рівнів. Важливим чинником, що може скоротити дефіцит, є пріоритетність фінансування тих видаткових статей, які потенційно можуть забезпечити зростання доходів держави. Насамперед це стосується розвитку ІТ-галузі, в якій Україна досягла значного розвитку.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗБАЛАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Проблеми дефіцитного фінансування бюджету

У світовій практиці одним із найважливіших методів боротьби з хронічними дефіцитами, основним видом діяльності, спрямованої на зниження обсягів державного боргу, інфляції і досягнення сталого розвитку, було застосування спеціальних фіскальних правил. Це правила і процедури, за допомогою яких політичні діячі приймають рішення у сфері фіскальної політики стосовно величини і розподілу державних видатків і джерел їхнього фінансування (податкового чи боргового). Ці правила набувають форми законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і цифрових задач (граничних показників).

У різних країнах фіскальні правила мають свої особливості. Усі правила можна об'єднати у певні групи.

Правила збалансованого бюджету, серед яких центральне місце займає "золоте правило" державних фінансів, що передбачає збалансованість поточних бюджетних доходів і видатків (застосовується у Німеччині, Японії, щодо місцевих бюджетів у США), циклічний бюджетний баланс (Нідерланди, Швейцарія), встановлення граничних розмірів частки бюджетного дефіциту у ВВП (країни Європейського Співтовариства) [75].

Правила запозичень, щодо обмежень або заборони використання окремих джерел державних запозичень. Серед цих правил можна виділити: заборону внутрішніх державних запозичень (використовується у країнах з недостатньо розвинутими фінансовими ринками, наприклад в Індонезії), заборону державних запозичень у центрального банку (країни ЄС, США, Японія, Канада, Аргентина, Угорщина) або обмеження їхнього розміру у відсотках до минулорічних доходів чи видатків уряду (Бразилія, Єгипет, Марокко).

Боргові та резервні правила, які полягають у встановленні лімітів щодо акумулювання валового (або чистого) державного боргу у відсотках до ВВП

(країни ЄС), а також пов'язані з формуванням спеціальних резервних фондів для запобігання фінансової кризи у несприятливі періоди, коли виникає необхідність підтримувати соціальні виплати на фоні зменшення доходів.

Однак у сфері фіскальних правил не має уніфікованих вимог. Кожна країна сама встановлює свої фінансові обмеження, враховує власні потреби й враховує особливості свого бюджетного процесу.

У країнах ЄС, до якого прагне вступити Україна, правове регламентування бюджетного дефіциту включає: маастрихтські критерії; фінансові санкції за їх порушення; моніторинг з боку Єврокомісії (із застосуванням скоригованого дефіциту для своєчасного виявлення негативних тенденцій, а також для вжиття запобіжних заходів); процедуру надмірного дефіциту, за результатом якої можуть вживатися фінансові санкції до країн — порушниць маастрихтських критеріїв [69].

Відповідно до Маастрихтського договору для країн ЄС встановлено два основних критерії, які стосуються державних фінансів, зокрема, державний борг не повинен перевищувати 60 % ВВП, а бюджетний дефіцит — 3 % ВВП. Відповідно до цього всі країни ЄС розробили і реалізували програми з фіскальної консолідації, центральним завданням яких було досягнення встановлених обсягів боргу і дефіциту. У 1997 р. країни ЄС ухвалили Пакт про стабільність і зростання, основна ідея якого полягала у скороченні бюджетного дефіциту і досягнення у довгостроковому періоді бюджетної позиції, наближеної до балансу чи надлишку. При цьому може допускатися поява дефіциту в результаті дії вбудованих автоматичних стабілізаторів, але у розмірі не більше 3 % ВВП. Таким чином, бюджетна позиція кожної країни має бути збалансованою протягом економічного циклу, а якщо перед країною стоїть проблема високого рівня державного боргу, уряд має турбуватися про формування бюджетного надлишку.

Для України накладання самообмежень у бюджетній політиці є новим. Бюджетна дисципліна з боку держави є вагомим економічним і політичним чинником у досягненні сталого розвитку. Вітчизняне законодавство, зокрема,

Бюджетний кодекс України, закони про Державний бюджет України останніх років містять окремі положення, які регламентують бюджетну збалансованість і безпосередньо стосуються фінансової дисципліни органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування.

Наступним кроком у боротьбі за скорочення дефіциту бюджету в Україні може стати розроблення оптимальної моделі фіскального правила, яка б відповідала критеріям чіткості визначення, прозорості, адекватності, сумісності, простоти, гнучкості, обов'язковості виконання, підтримки з боку інших напрямів економічної політики. Без таких правил боротьба з бюджетним дефіцитом має хаотичний, нецілеспрямований і безсистемний характер. Українська модель фіскального правила, враховуючи надбання світової фінансової науки і практики і євростандартів, могла б розкрити такі позиції: вибір виду фіскального правила; постановку загальної мети введення фіскального правила; встановлення строків досягнення поставлених завдань (це потрібно для контролю ефективності дій фіскальних обмежень); визначення нормативно-правового інструменту, який закріпить правило і регламентуватиме його застосування (це може бути Конституція, закон тощо); деталізацію суб'єктів (органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування), а також операцій (окремих статей доходів, видатків, запозичення тощо) щодо яких застосовується фіскальне правило; встановлення граничних значень для конкретних контрольних показників; умови відхилень від дотримання вимог, встановлених фіскальним правилом; чітке визначення стадії контролю за дотриманням правила (під час складання, затвердження, за фактом виконання бюджету); призначення суб'єктів контролю застосування фіскального правила; розроблення санкцій за порушення правила.

Відповідно до фіскальних правил щорічно у процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету доцільно проводити комплекс тактичних заходів, пов'язаних зі збалансуванням бюджету, скороченням бюджетного дефіциту. До таких заходів відносять: удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, своєчасне внесення необхідних змін у

закони та нормативні акти, які б забезпечили якісне збалансування бюджету на всіх стадіях бюджетного процесу; пошук реальних резервів збільшення доходів бюджету, створення платникам податків сприятливих умов для розвитку своєї діяльності, збільшення об'єктів оподаткування; щорічне уточнення бюджетних нормативів та норм видатків, які б, з одного боку, забезпечували якісне виконання суб'єктами бюджетних відносин своїх функцій, а з іншого — сприяли економному, раціональному та ефективному використанню бюджетних коштів; використання прогресивних технологій бюджетного планування та бюджетного регулювання, спрямованих на визначення реальних показників обсягів доходів і видатків, оптимальне збалансування бюджетів усіх рівнів; удосконалення планування і розвиток системи платних послуг у соціально-культурній сфері, що сприятиме збільшенню надходжень спеціального фонду бюджету і зміцненню фінансової бази відповідних бюджетних установ; наукове обґрунтування річних бюджетних програм, які підлягають фінансуванню з бюджету, своєчасне внесення корективів у перехідні середньо-і довгострокові бюджетні програми; удосконалення трансфертної політики, зменшення непродуктивних трансфертних виплат окремим галузям реального сектору економіки, підвищення ефективності трансфертних платежів; складання щорічних бюджетів на багатоваріантній основі, внаслідок чого можна сформулювати оптимальну структуру доходів і видатків; поступова відмова від концепції пріоритету бюджетних видатків і дефіцитного фінансування (видатки, що перевищують заплановані доходи, відображати у бюджеті розвитку і фінансувати у межах додатково отриманих доходів та залучених неінфляційних джерел); постійний розвиток ринку державних цінних паперів, що сприятиме фінансуванню видатків бюджету без збільшення грошової маси в обігу; оптимальне збалансування поточного бюджету у процесі складання бюджетного розпису; відмова від адміністративного тиску на платників податків у процесі виконання бюджету, удосконалення чинного податкового механізму; скорочення системи податкових пільг, особливо малоефективних; попередження виникнення у

суб'єктів господарювання податкового боргу, ефективна протидія відмиванню "брудних" грошей та дієва підтримка Державної програми детінізації економіки; удосконалення системи податкового контролю, підвищення його ефективності; запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів; скорочення витрат на управління; ліквідація необґрунтованих економічних і соціальних пілґ; посилення відповідальності керівників усіх ланок управління за нецільове використання бюджетних коштів.

Одним із тактичних загальноприйнятих у світовій практиці методів боротьби з бюджетним дефіцитом вважається застосування механізму секвестру видатків бюджету. Необхідність секвестру видатків пов'язана, з одного боку, із невиконанням планів мобілізації доходів та суттєвим скороченням надходжень дохідних джерел бюджету, а з іншого — перевищенням граничного рівня дефіциту.

Під час розроблення стратегічних напрямів боротьби з бюджетним дефіцитом необхідно враховувати, що, по-перше, подолання дефіциту в умовах недостатньо розвинутої економіки приречене на невдачу; по-друге, бюджетний дефіцит не завжди є злом, яке необхідно викорінювати; по-третє, за будь-яких умов бажано уникати емісії грошової маси для фінансування дефіциту. Отже, боротьба з бюджетним дефіцитом має починатися з оздоровлення економіки, забезпечення її позитивної динаміки, підвищення ефективності. Саме міцна економічна основа є запорукою фінансової стабільності країни, джерелом зростання фінансових ресурсів. Таким чином, стратегічні напрями подолання дефіциту бюджету будуть включати заходи, пов'язані з розвитком економіки, збільшенням доходів та раціональним використанням видатків бюджетів.

У першу чергу стратегічним завданням держави є підвищення ефективності суспільного виробництва, яке сприятиме зростанню обсягів фінансових ресурсів суспільства, що є основним джерелом збільшення доходів бюджетів.

Наступним важливим напрямом є сприяння розвитку і зміцненню ринкових відносин, проведенню ринкових реформ, внаслідок чого можна

досягти раціонального скорочення сфери державної економіки, її оптимізації. Такий захід забезпечить скорочення бюджетного фінансування економіки, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Суттєве значення для скорочення обсягів бюджетного дефіциту має проведення адміністративно-територіальної реформи, розширення повноважень органів місцевого самоврядування і розвиток територіально-регіонального госпрозрахунку. Розширення самостійності регіонів і територіальних громад дає можливість суттєво збільшити обсяги місцевих бюджетів, зміцнити фінансову основу місцевого самоврядування, передати частину видатків державного бюджету місцевим, переглянути сферу впливу місцевих бюджетів на соціально-економічні процеси.

Позитивний вплив на збалансування бюджетів і зміцнення їхньої дохідної бази має удосконалення податкової системи, забезпечення оптимального рівня податкових вилучень, розширення кола платників податків [78]. Стратегічним завданням податкової системи має бути гарантування надходжень податків до бюджетів і стабільні перспективи господарювання платників. Для цього потрібно розробити на новій основі Податковий кодекс, який сприяв би зниженню податкового навантаження у державі, спрощенню системи адміністрування податків, стабільності нормативно-правової бази.

Важливим стратегічним завданням скорочення дефіциту є оптимізація і реструктуризація видатків бюджетів. Бюджетне фінансування економіки має вирішувати завдання її структурної перебудови, концентруватися у перспективних галузях, які визначають науково-технічний прогрес, рівень економічної могутності держави. Видатки на соціально-культурні заходи необхідно спрямовувати на виконання бюджетних програм в обсягах, які забезпечували б якісне виконання державою своїх функцій [32].

Важливе місце серед стратегічних напрямів має відводитися удосконаленню міжбюджетних відносин і механізму їхнього регулювання. Міжбюджетні відносини мають здійснюватися на стабільній і прозорій основі,

сприяти вирівнюванню соціально-економічного розвитку регіонів і територіальних громад та реальному збалансуванню бюджетів усіх рівнів.

Потребує удосконалення механізм управління бюджетним дефіцитом і державним боргом відповідно до стратегічних завдань держави. Політика у сфері бюджетного дефіциту має бути антиінфляційною, відкритою і зрозумілою суспільству та сприяти розвитку економіки і соціальної сфери.

Важливим напрямом є також удосконалення бюджетного процесу в цілому та кожної його стадії зокрема. Він має відповідати бюджетній доктрині держави, бути ефективним, вирішувати всі завдання, пов'язані з виконанням державою своїх функцій.

Загалом стратегічні напрями подолання бюджетного процесу мають здійснюватися за спеціально розробленою програмою, яка могла б бути складовою державної стратегії соціально-економічного розвитку країни.

Світова фінансова наука неоднозначно підходить до оцінки наслідків впливу бюджетного дефіциту на соціально-економічні процеси у суспільстві. Тому, розглядаючи соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту, необхідно враховувати різні чинники та способи впливу дефіциту на розвиток економіки, соціальної сфери, рівень соціального захисту населення з урахуванням конкретних ситуацій. Зважаючи на такі підходи, наслідки можуть бути позитивними, негативними або взагалі наслідків може не бути.

Так, спроба позитивної оцінки впливу бюджетного дефіциту на соціально-економічний розвиток суспільства була започаткована у роки Великої французької революції, ідеологи якої називали дефіцит "багатством нації". Підставою для цього вважалось твердження, що дефіцити активізують суспільство, впливаючи на напрями наукової думки, стимулюючи законодавчу діяльність, змушуючи економити державні кошти, попереджувати і викривати зловживання.

У більшості країн світу, у тому числі в Україні, бюджетні дефіцити набули хронічного характеру, що сприяло поглибленню фінансової нестабільності. Вони дають поштовх інфляційним процесам і відволікають

значні обсяги фінансових ресурсів з приватного сектору. Неконтрольованість і зняття питання про бюджетне обмеження дефіциту є причиною погіршення фінансової дисципліни у країні та поглиблення фінансової безвідповідальності урядів.

В умовах глобалізації економічного розвитку та інтернаціоналізації світо-господарських зв'язків бюджетні дефіцити є чинником підвищення ризику економічної діяльності, несуть потенційний ризик монетизації і дефолту. Національні уряди вже не можуть належним чином визначати ефективність своїх економічних заходів, оскільки у зв'язку з відкритістю національних економік суспільне відтворення відбувається одночасно як всередині країни, так і за її межами. Якщо додатково збільшувати за рахунок бюджетного дефіциту платоспроможний попит населення, то в умовах відкритої економіки це призведе не до пожвавлення національного виробництва, а до зростання внутрішніх цін і до імпорту товарів, а бюджетне субсидіювання вітчизняних підприємств однаково сприятиме як внутрішньому інвестуванню, так і вивезенню капіталу за кордон.

Однак зменшення обсягів інших видів діяльності, зумовлене дефіцитами, може мати й більш віддалені негативні побічні ефекти. Наприклад, спад інвестиційної діяльності спричиняє скорочення акціонерного капіталу, виробничих потужностей, обсягів виробництва. Таке скорочення є причиною зниження рівня продуктивності праці й реальної зарплати, що негативно впливає на відсотки, ренту, прибутки за рахунок національного капіталу, які відходять до нерезидентів. Відповідно, продовжує нарощуватися державна заборгованість, внаслідок чого знижується довір'я інвесторів, скорочуються іноземні інвестиції, а нерезиденти вивозять свій капітал за кордон. У результаті формується надмірний державний борг, який створює ризик дефолту.

Дефолт провокує згубні для економіки країни і престижу держави наслідки, зумовлені згоранням інвестицій, збуванням акцій та облігацій нерезидентами, що спричиняє падіння вартості цінних паперів, зростання відсоткових ставок. Відбувається подальше зниження обсягів виробництва і

рівня заробітної плати, зумовлене скороченням інвестицій, внаслідок чого зменшуються споживчі витрати домогосподарств. Далі знижується обмінний курс у зв'язку з падінням попиту на національну валюту, запускаються інфляційні процеси. У випадку кредитування уряду центральним банком посилюється інфляція, у результаті чого настає загальна фінансова криза, масові банкрутства у реальному і фінансовому секторах економіки.

Таким чином, розглядаючи причинно-наслідкову діалектику бюджетних дефіцитів, можна побачити, що вони у цілому спричиняють десятки негативних соціально-економічних і фінансових ефектів, кінцевими і найгіршими з яких є фінансова та економічна кризи.

У цілому, оцінюючи соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту, можна зробити висновок, що дефіцитне фінансування економіки та інших сфер державної діяльності може бути вигідним, раціональним і виправданим за умови, коли темпи приросту ВВП будуть випереджувати приріст обсягів бюджетів, бюджетних дефіцитів і видатків на обслуговування державного боргу. Позитивними наслідками можна вважати також отриманий ефект від зміцнення економіки за рахунок дефіцитного фінансування, створення реального фундаменту та ефективної фінансової системи, вигідних майбутнім поколінням. За інших умов соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту будуть негативні.

Результатом ефективного регулювання бюджетного дефіциту є збалансованість бюджету у ході економічного циклу. В дослідженнях впливу інструментів регулювання бюджетного дефіциту на економічне зростання країни, доцільним є поглиблення їх зв'язку із циклічністю економічного розвитку. Саме врахування стадій економічного циклу дозволить обмежити негативні наслідки економічних трансформацій та сформувати більш адекватні прогностичні моделі взаємозв'язку фінансово-економічних показників, у тому числі дефіциту бюджету та валового внутрішнього продукту, державного боргу та бюджетного дефіциту.

3.2. Пріоритети розвитку бюджетної політики щодо оптимізація напрямів використання коштів

З метою зменшення ризиків, пов'язаних із державним боргом, в середньостроковій перспективі доцільно підвищити рівень ліквідності державних боргових цінних паперів, а також вивчити можливість розширення переліку державних боргових інструментів, у тому числі з плаваючою ставкою, індексованих на рівень інфляції, і впровадження державних цінних паперів для населення. Внутрішні державні запозичення в формі державних цінних паперів повинні стати основним інструментом державного регулювання перерозподілу внутрішніх заощаджень. Акумуляція державою внутрішніх заощаджень для фінансування більших обсягів дефіциту бюджету є дієвим методом удосконалення роботи фінансового ринку за умови, що ці заощадження залучаються з використанням безризикових фінансових інструментів. Головним завданням при фінансуванні дефіциту бюджету за рахунок внутрішніх запозичень має стати перерозподіл та створення умов для формування заощаджень навіть за недостатньо стабільної роботи фінансових ринків.

Держава як позичальник із найвищим рейтингом повинна запропонувати державні цінні папери такої якості, за якої ринкові суб'єкти, навіть в умовах недовіри до банківської системи, мали змогу зберігати свої заощадження, не виводячи їх із внутрішнього фінансового ринку. Відсутність таких інструментів змушує приватний сектор, особливо домогосподарства, зберігати заощадження у формі готівкової іноземної валюти, що знекровлює фінансову систему, зводить нанівець заходи Національного банку України зі стимулювання економічної активності. В умовах розвинутого внутрішнього ринку державних цінних паперів, посилення їх ліквідності та безризиковості за допомогою внутрішніх запозичень держава отримає змогу усувати недосконалість роботи внутрішнього фінансового ринку, обумовлені як неможливістю банківської

системи акумулювати фінансові заощадження, внаслідок чого вони тікають за кордон або зберігаються у готівковій формі, так і нераціональним з точки зору суспільства використанням коштів (споживче кредитування, спекулятивні операції на ринку нерухомості тощо).

Тому набуття державними цінними паперами якості інструмента управління ліквідністю, що підвищить їхню привабливість та попит на них з боку інвесторів, а також здійснення операцій з активного управління державним боргом та управління ліквідністю єдиного казначейського рахунка і коштів валютних рахунків, надасть змогу зекономити бюджетні кошти внаслідок збільшення премії за ліквідність та власне активних операцій.

До пріоритетів боргової політики на 2017 р. повинні відноситися:

Для досягнення кількісних орієнтирів дефіциту бюджету необхідно переглянути структуру витрат, що спрямовуються на економічний розвиток, надаючи перевагу витратам із високим мультиплікативним ефектом (житлове будівництво, інфраструктурні проекти). Також необхідно докласти зусиль з пошуку додаткових джерел доходів бюджету, зокрема за рахунок перерозподілу до бюджету більшої частини природної ренти, пов'язаної із видобутком корисних копалин.

Упорядкування механізму надання державних гарантій. Зважаючи, що вартість державних запозичень є нижчою, фінансування установ СЗДУ за рахунок запозичень джерелом повернення яких передбачаються кошти державного бюджету (за винятком запозичень від міжнародних фінансових організацій) доцільно обмежити, віддавши перевагу прямому рекредитуванню коштів залучених безпосередньо урядом.

У випадку здійснення запозичень під державні гарантії суб'єктами господарювання, що не відносяться до сектору загального державного управління необхідно обмежити частку гарантування виконання боргових зобов'язань в розмірі до 80%.

З метою запобігання надмірного боргового навантаження, зменшення ризиків та проведення збалансованої бюджетно-податкової політики у середньостроковому періоді необхідно вжити заходів за такими напрямками:

Посилення фінансової та бюджетної дисципліни. Оскільки наявність інформації та контроль суспільства за обсягами сальдо бюджету та боргових зобов'язань є обов'язковою умовою проведення збалансованої бюджетно-податкової політики та забезпечення стабільності державних фінансів необхідно: запровадити облік операцій державних установ згідно методу нарахувань; при визначенні сальдо бюджету враховувати якість придбання фінансових активів та ймовірність повернення вкладених коштів; здійснювати облік сальдо і боргових зобов'язань на рівні сектора загального державного управління та всього державного сектору; запровадити облік первинного циклічно-скоригованого сальдо бюджету; оприлюднити методику та оцінки обсягу квазіфіскальних операцій.

З метою раціонального та ефективного використання державних запозичень у Бюджетному кодексі доцільно передбачити обмеження обсягу фінансування державного бюджету залежно від циклічності розвитку економіки. Перший етап – у Бюджетному кодексі встановити граничне обмеження рівня первинного сальдо сектору загального державного управління в -1% ВВП, передбачивши винятки:

- Державний комітет статистики України протягом двох кварталів поспіль фіксує зниження економічного зростання порівняно з відповідним періодом попереднього року;
- Прогнозний річний темп економічного зростання, офіційно оприлюднений Міністерством торгівлі та економічного розвитку, порівняно з попереднім періодом становить менше 1% ВВП.

На другому етапі (після апробації та удосконалення методики оцінки первинного циклічно скоригованого сальдо бюджету) доцільно встановити обмеження первинного циклічно скоригованого дефіциту бюджету в розмірі 1% ВВП, передбачивши винятки у відповідності з попереднім пунктом.

Оптимізація обсягу та структури державного боргу. Граничне значення державного та гарантованого боргу на рівні 60% ВВП встановлене у Бюджетному кодексі не відповідає стану розвитку економіки України та не сприяє посиленню бюджетної дисципліни. Тому доцільно підвищити зазначене обмеження до 40% ВВП. Потребує перегляду й структура державних запозичень. Частка державних запозичень в іноземній валюті (або з прив'язкою до зміни валютних курсів) не повинна перевищувати 50% від їх загального обсягу.

Враховуючи вразливість економіки України до зовнішніх факторів доцільно розглянути питання щодо створення у накопичувального стабілізаційного фонду, що надав би змогу фінансувати бюджет у кризові періоди та здійснювати операції активного управління державним боргом.

Світовою практикою напрацьовано багато схем для врегулювання боргових проблем країн, переобтяжених зовнішнім боргом, що передбачають зниження боргового тягаря. Одна з таких схем передбачає застосування до вартості боргових зобов'язань спеціальних знижок, що враховують котирування цінних паперів на вторинному ринку. Така система надає переваги для обох сторін: держава-боржник викупає свій борг із знижкою, а кредитор одержує матеріальні чи фінансові активи, вартість яких перевищує ринкову вартість боргових зобов'язань. Для забезпечення ефективності боргової політики вона має спиратися на такі засади:

- позичкові кошти мають залучатися переважно з метою фінансування інвестиційних проєктів, дохідність та термін окупності яких відповідають умовам одержаних позик. Це викликано тим, що при здійсненні позичкових операцій виникає необхідність повернення вкладених коштів та мобілізації додаткових ресурсів для обслуговування боргу;

- залучення позик для споживчих цілей є виправданим лише за нульовими реальними відсотковими ставками. Тобто залучення позик для споживчих потреб є доцільним лише у разі перевищення темпів зростання

реального ВВП (і відповідно бюджетних надходжень) над реальними відсотковими ставками;

- при здійсненні зовнішнього запозичення необхідним стає досягнення зростання надходжень від експорту, які б покривали сплату основної суми і відсотків за зовнішнім боргом. При залученні зовнішніх позик вартість нетто експорту товарів і послуг має зростати на величину виплат нерезидентам без здійснення негативного впливу на імпорт капітальних товарів ;

- за умов низького рівня монетизації економіки внутрішні позики можуть залучатися лише у незначних обсягах, аби не позбавляти платіжних засобів реальний сектор економіки, внаслідок концентрації грошових коштів в операціях кредитного характеру між державою та її кредиторами .

Для посилення стимулюючого впливу держави на соціально-економічний розвиток та забезпечення платоспроможності у довгостроковій перспективі необхідні поступове обмеження розміру державного боргу. Однією з передумов ефективності політики у сфері державного боргу визнано відставання його відношення до ВВП від темпів зростання реальних процентних ставок. Надзвичайно важливе значення мають забезпечення пріоритетного спрямування зовнішніх запозичень на проведення структурних перетворень і модернізацію економіки. Скорочення витрат на обслуговування державного боргу є важливим резервом удосконалення політики державних видатків та на цій основі посилення регулюючого потенціалу бюджетної політики. Отже, ефективна реалізація боргової політики держави може призвести до прискорення процесів розширеного відтворення, реалізації економічних та соціальних інвестиційних проектів, що в свою чергу надасть країні ряд переваг: зміцнить позиції на світовому ринку капіталів, зменшить рівень боргової безпеки, дозволить знизити розмір дефіциту державного бюджету.

У цілому, оцінюючи соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту, можна зробити висновок, що дефіцитне фінансування економіки та інших сфер державної діяльності може бути вигідним, раціональним і виправданим за умови, коли темпи приросту ВВП будуть випереджувати

приріст обсягів бюджетів, бюджетних дефіцитів і видатків на обслуговування державного боргу. Позитивними наслідками можна вважати також отриманий ефект від зміцнення економіки за рахунок дефіцитного фінансування, створення реального фундаменту та ефективної фінансової системи, вигідних майбутнім поколінням. За інших умов соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту будуть негативні.

Результатом ефективного регулювання бюджетного дефіциту є збалансованість бюджету у ході економічного циклу. В дослідженнях впливу інструментів регулювання бюджетного дефіциту на економічне зростання країни, доцільним є поглиблення їх зв'язку із циклічністю економічного розвитку. Саме врахування стадій економічного циклу дозволить обмежити негативні наслідки економічних трансформацій та сформувати більш адекватні прогностичні моделі взаємозв'язку фінансово-економічних показників, у тому числі дефіциту бюджету та валового внутрішнього продукту, державного боргу та бюджетного дефіциту.

Світовою практикою напрацьовано багато схем для врегулювання боргових проблем країн, переобтяжених зовнішнім боргом, що передбачають зниження боргового тягаря. Одна з таких схем передбачає застосування до вартості боргових зобов'язань спеціальних знижок, що враховують котирування цінних паперів на вторинному ринку. Така система надає переваги для обох сторін: держава-боржник викупає свій борг із знижкою, а кредитор одержує матеріальні чи фінансові активи, вартість яких перевищує ринкову вартість боргових зобов'язань.

Для посилення стимулюючого впливу держави на соціально-економічний розвиток та забезпечення платоспроможності у довгостроковій перспективі необхідні поступове обмеження розміру державного боргу. Однією з передумов ефективності політики у сфері державного боргу визнано відставання його відношення до ВВП від темпів зростання реальних процентних ставок. Надзвичайно важливе значення мають забезпечення пріоритетного спрямування зовнішніх запозичень на проведення структурних перетворень і

модернізацію економіки. Скорочення витрат на обслуговування державного боргу є важливим резервом удосконалення політики державних видатків та на цій основі посилення регулюючого потенціалу бюджетної політики. Отже, ефективна реалізація боргової політики держави може призвести до прискорення процесів розширеного відтворення, реалізації економічних та соціальних інвестиційних проектів, що в свою чергу надасть країні ряд переваг: зміцнить позиції на світовому ринку капіталів, зменшить рівень боргової безпеки, дозволить знизити розмір дефіциту державного бюджету.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дефіцит бюджету є багатогранним інструментом. При його використанні використовуються об'єктивні ринкові закони (в частині мобілізації фондів фінансових ресурсів), в поєднанні із цілями та пріоритетами держави щодо сфер та часу використання зазначених для додаткового стимулювання внутрішнього сукупного попиту понад ті обмеження які визначають є традиційні доходи. Крім того дефіцит бюджету має ширшу базу перерозподілу. За його допомогою держава може перерозподіляти фінансові ресурси у трьох вимірах: 1) внутрішньо державний перерозподіл – між різними верствами населення, суспільними інститутами та галузями економіки; 2) світовий перерозподіл – між урядами, між недержавними інститутами та урядами різних держав; 3) часовий перерозподіл – між різними поколіннями. У залежності від організаційної структури розрізняються унітарні (єдині), федеративні і конфедеративні держави.

Для класифікації показників дефіциту бюджету з метою контролю за обсягом заборгованості держави та платоспроможністю, придатними є сальдо в наступних зрізах: 1) за шириною охоплення державного сектора; 2) за ліквідністю та ймовірністю реалізації фінансових активів, що були придбані за рахунок збільшення державних зобов'язань; 3) інші специфічні показники. Найбільш поширеними показниками, що використовуються в зазначених цілях є: традиційний дефіцит, баланс поточних операцій; первинний дефіцит, операційний дефіцит. Первинний дефіцит є показником інтенсивності спроб уряду зменшити дефіцит бюджету, оскільки не враховує операцій з обслуговування боргу, як таких що не піддаються поточному впливу уряду. Операційний дефіцит бюджету є середнім між традиційним дефіцитом та первинним дефіцитом, оскільки відрізняється від традиційного на обсяг збільшення видатків з обслуговування боргу, що виникли внаслідок зростання інфляції, що опосередковано вплинула на процентні ставки.

Розв'язання проблеми дефіциту бюджету (або хоч би зменшення його частки в бюджеті держави) залежить від правильності підходу уряду до її

оцінки і введення цивілізованих заходів направлених на скорочення бюджетного дефіциту.

Прийняття продуманих законів направлених на підтримку національного виробника і розвиток виробництва загалом, а так само розробка механізму їх виконання, найбільш вірний шлях, ведучий до збалансованого бюджету держави.

Обсяг дефіциту державного бюджету відносно ВВП у 2017 році становив 1,6%, зменшившись на 1,6% порівняно з попереднім роком. Аналізуючи вплив дефіциту на макроекономічні показники важливо розглянути й основні складові бюджету – доходи й видатки, співвідношення яких і є причиною дефіциту.

Виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2017 році становило 839,3 млрд. грн., що більше аналогічного показника попереднього року на 172 млрд. грн. До дохідної частини державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів надійшло 793,3 млрд грн, що на 177 млрд грн, більше аналогічного показника 2016 року.

В цілому, фіскальну політику в Україні необхідно переорієнтувати на сприяння зростанню ВВП шляхом стимулювання сукупного попиту. Крім того, в Україні лише підвищення фіскальної ефективності оподаткування за рахунок поступової детінізації економіки та заохочення інвестиційної діяльності можуть створити умови для подолання надмірного дефіциту бюджету. Для залучення іноземних інвестицій в нашу країну було б доцільним використати й механізм спеціальних економічних зон (СЕЗ), щоб послабити залежність України від кредитів МВФ. В цьому плані заслуговує на увагу досвід ряду постсоціалістичних країн, передусім Польщі. СЕЗ в цій країні являють собою виділені в адміністративному плані частини території Польщі, призначені для ведення на них економічної діяльності суб'єктами господарювання на більш привабливих умовах. Підприємці, які виявили бажання працювати в СЕЗ, повинні отримати спеціальний дозвіл на ведення такої діяльності.

Для оптимізації дефіциту бюджету в нашій країні слід насамперед скоротити

частку перерозподілу доходів через державні фінанси і як найбільше видаткових повноважень передати бюджетам різних рівнів. Важливим чинником, що може скоротити дефіцит, є пріоритетність фінансування тих видаткових статей, які потенційно можуть забезпечити зростання доходів держави. Насамперед це стосується розвитку ІТ-галузі, в якій Україна досягла значного розвитку.

У цілому, оцінюючи соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту, можна зробити висновок, що дефіцитне фінансування економіки та інших сфер державної діяльності може бути вигідним, раціональним і виправданим за умови, коли темпи приросту ВВП будуть випереджувати приріст обсягів бюджетів, бюджетних дефіцитів і видатків на обслуговування державного боргу. Позитивними наслідками можна вважати також отриманий ефект від зміцнення економіки за рахунок дефіцитного фінансування, створення реального фундаменту та ефективної фінансової системи, вигідних майбутнім поколінням. За інших умов соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту будуть негативні.

Результатом ефективного регулювання бюджетного дефіциту є збалансованість бюджету у ході економічного циклу. В дослідженнях впливу інструментів регулювання бюджетного дефіциту на економічне зростання країни, доцільним є поглиблення їх зв'язку із циклічністю економічного розвитку. Саме врахування стадій економічного циклу дозволить обмежити негативні наслідки економічних трансформацій та сформуванню більш адекватні прогностичні моделі взаємозв'язку фінансово-економічних показників, у тому числі дефіциту бюджету та валового внутрішнього продукту, державного боргу та бюджетного дефіциту.

Світовою практикою напрацьовано багато схем для врегулювання боргових проблем країн, переобтяжених зовнішнім боргом, що передбачають зниження боргового тягаря. Одна з таких схем передбачає застосування до вартості боргових зобов'язань спеціальних знижок, що враховують котирування цінних паперів на вторинному ринку. Така система надає переваги

для обох сторін: держава-боржник викупає свій борг із знижкою, а кредитор одержує матеріальні чи фінансові активи, вартість яких перевищує ринкову вартість боргових зобов'язань.

Для посилення стимулюючого впливу держави на соціально-економічний розвиток та забезпечення платоспроможності у довгостроковій перспективі необхідні поступове обмеження розміру державного боргу. Однією з передумов ефективності політики у сфері державного боргу визнано відставання його відношення до ВВП від темпів зростання реальних процентних ставок. Надзвичайно важливе значення мають забезпечення пріоритетного спрямування зовнішніх запозичень на проведення структурних перетворень і модернізацію економіки. Скорочення витрат на обслуговування державного боргу є важливим резервом удосконалення політики державних видатків та на цій основі посилення регулюючого потенціалу бюджетної політики. Отже, ефективна реалізація боргової політики держави може призвести до прискорення процесів розширеного відтворення, реалізації економічних та соціальних інвестиційних проектів, що в свою чергу надасть країні ряд переваг: зміцнить позиції на світовому ринку капіталів, зменшить рівень боргової безпеки, дозволить знизити розмір дефіциту державного бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко І.П., Собчук С.І. Формування видатків бюджету в умовах інституційної модернізації економіки. *Бізнес Інформ.* – 2018. № 5. № 5. С. 303–312.
2. Акчуріна Ю.М. Теоретико–методологічні аспекти факторів впливу на зовнішній державний борг України / Ю.М. Акчуріна // Держава та регіони. Серія: Державне управління. Науково–виробничий журнал. – 2009. – № 1. – С. 5-10.
3. Базилевич В.Д. Державні фінанси: навч. посіб. / В. Д. Базилевич Л. О. Баластрик. – К. : Атака, 2002. – 368 с.
4. Базилевич К. Моделювання взаємозв'язків дефіциту державного бюджету України з показниками макроекономічної динаміки / К. Базилевич, О. Царук // Банківська справа. – 2002. – №3. – С. 24-29.
5. Барановський О. Чинники формування безпечного рівня державних запозичень / О. Барановський Т. П. // Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: в 6 т. – К. : НДФІ, 2004. – Т. 6 : Підвищення ефективності боргової політики держави. – С.320.
6. Башко В. Вплив дефіцитів бюджету на рівноважний обсяг виробництва / В. Башко // Економіка, фінанси і право. – 2007. – № 2. – С. 30–36.
7. Башко В. Дефіцитне фінансування та економічне зростання / В. Башко // Розвиток фінансової системи України в умовах економічної глобалізації: наук.-практ. конф., 15-16 квітня 2008 р.: тези доп. – К., 2008. – С.50–56.
8. Башко В. Підходи до класифікації дефіциту бюджету / В. Башко // Напрями розвитку фінансової системи України в сучасних умовах: тези до наук.-практ. конф. 23-24 бер. 2007 р. : тез. доп. – К., 2007. – С.74–79
9. Безгуба М.О. Фінансово-бюджетна політика в умовах глобалізації економіки / М.О. Безгуба // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. – 2016. – № 29/2. – С. 501–506.

10. Боголиб Т.М., Дорина Е.Б. Национальная и региональная экономика: проблемы и перспективы. Монография – Минск: БГЭУ, 2016 – 312 с.
11. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 17 серпня 2010. – № 151.
12. Бюджетний менеджмент / за ред. В.Г. Дем'янишина, Г.Б. Погріщук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 558 с.
13. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, М.Д. Пасічний, Т.І. Крикун та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. – К.: Глобус-Пресс, 2018. – 352 с.
14. Варфоломеев С. Український ринок внутрішніх державних облигацій: Аналітичний огляд / С. Варфоломеев. – Київ : USAID, 2003. – 70 с.
15. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник / Василик О. Д. – К. : НІОС, 2003. – 416 с.
16. Василик О.Д. Бюджетна система України: [підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк.. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
17. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системи світових фінансово-економічних відносин / Т. П. Вахненко. – К. : Фенікс, 2006. – 563 с.
18. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України / А.Є. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 180-185.
19. Гурвич Е. Бюджетная и монетарная политика в условиях нестабильной внешней конъюнктуры / Е. Гурвич // Вопросы экономики. – 2006. – № 4. – С. 4–27.
20. Гусаревич Н.В., Адаменко І.П. Особливості формування дохідної частини державного бюджету у країнах ЄС з розвинутою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 11–15.
21. Дефицит бюджета США составил почти 1,3 триллиона долларов // Корреспондент.net. [Електронний ресурс]. – 18 октября 2010. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/world/>

22. Дефицит госбюджета Польши составил 75,7% против плановых 98% // Інформаційне агенство УНІАН. [Електронний ресурс]. – 03.11.2010. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/rus/detail/65347>.
23. Дубинский А. Как побороть дефицит госбюджета, инвестиций, кредитов? / А. Дубинский, В. Пасочник // Информационно–аналитический еженедельник «Зеркало недели. Украина». – 2010. – № 21 (801).
24. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти. / [Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – 96 с.
25. Економічно безпечний рівень дефіциту бюджету для України : в 6 т. / Т. П. Вахненко. – К. НДФІ, 2004. – Т. 1 Пріоритети бюджетної політики і економічне зростання. – т. 1. – Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К. : НДФІ, 2004. С. 177–218.
26. Євтушенко Н. Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни / Н. Євтушенко // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 13. – С. 120-127.
27. Єпіфанов А.О. Бюджет України [Текст]: монографія: у 2 кн. / А.О. Єпіфанов, І.І. Д'яконова, І.В. Сало. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. Книга друга: Виконання бюджету. – 187 с.
28. Жибер Т.В. Бюджетна система: [навч.–метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни] / Т.В. Жибер, Г.Б. Коломієць. – К.: КНЕУ, 2009. – 311с.
29. Закон України Про Державний бюджет України на 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-vi>.
30. Запатріна І. В. Стабілізаційний фонд і видатки розвитку / І. В. Запатріна // Фінанси України. – 2006. – №6. – С. 3–20.
31. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.

32. Іващук О. Моделювання взаємозв'язку дефіциту бюджету та показників економічної динаміки / О. Іващук, А. Машко // Світ фінансів. – 2009. – №1(18). – С. 68-79.
33. Карпенко А. Аналіз основних факторів інфляції в Україні / А. Карпенко, В. Башко // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 29–41.
34. Клейн Т. Управление внешним долгом / Т. Клейн ; пер. с англ. – Вашингтон : Всемирный банк, 1994. – 40 с.
35. Ковальчук А. Уроки фінансової кризи / А. Ковальчук // Урядовий кур'єр. – 01.07.2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/index.php?article=1&id=4180>.
36. Козарезенко Л. В. Роль бюджетної політики в розвитку людського потенціалу / Л. В. Козарезенко // Фінанси України. – 2016. – № 7.– С. 44–63.
37. Котіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід / Г. Котіна, М. Степура // Економіст. – 2010. – № 5. – С. 31-35.
38. Кравчук Р. С. Політика фінансових обмежень: приклад України, 1992 – 2000 / Р. С. Кравчук // Міжнародна економічна політика. – 2005. – №2. – С. 69–104.
39. Крючкова Н.М. Податкова політика в системі макроекономічного регулювання: Монографія / Н.М. Крючкова. – Одеса: Астропринт, 2011. – 190 с.
40. Кудряшов В. Фінансування дефіциту державного бюджету / В.П. Кудряшов // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 52-64.
41. Кучер Г.В. Бюджетний процес у країнах ЄС / Г.В. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 3. – С. 24-31.
42. Кучер Г.В. Розвиток фінансової системи України в процесі світової глобалізації / Г.В. Кучер // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 102. – С. 17-18.

43. Кушинова Н.Г. Стратегічні напрями розвитку бюджетної системи України / Н.Г. Кушинова, Т.О. Гринь // Сталий розвиток економіки Всеукраїнський науково–виробничий журнал. – 2010. – № 1. – С. 160-163.
44. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] / Л.В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
45. Лисяк Л., Сук М. Податкова політика розвинених країн та можливості її адаптації в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 15. С. 217-221.
46. Лисяк Л.В. Бюджетний механізм в умовах інноваційного розвитку системи бюджетного менеджменту / Л.В.Лисяк, В.О. Куліченко// Економічний простір: Зб. наук. праць. – №106. – Дніпропетровськ: ПДАБА. – 2016. – С. 156–167.
47. Лопаткіна, І.В. Актуальні проблеми фінансування дефіциту державного бюджету України [Текст] / І. В. Лопаткіна // Міжнародна банківська конкуренція : теорія і практика : збірник тез доповідей ІV Міжнародної науково-практичної конференції (21 - 22 травня 2009 р.) : у 2 т. / Держ. вищий навчальний заклад "УАБС НБУ". - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. - Т. 2. - С. 55-57.
48. Лук'яненко І. Г. Економетрика: підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова – К. : Знання, 1998. – 494 с.
49. Лютий І. О. Державний борг і ефективність використання державного кредиту / І. О. Лютий // Фінанси України. – 1999. – №9. – С. 99–110.
50. Лютий І.О. Теоретико–методологічні засади бюджетної політики держави / І.О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13-19.
51. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.
52. Маркуц Ю.І., Гусаревич Н.В. Ефективність формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень. *Економіка та держава*. 2018. № 8. С. 31–34.

53. Міщенко В.І. Вдосконалення координації грошово-кредитної та фіскальної політики: Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 5. / В. І. Міщенко, О. П. Жак, Д. С. Попов та ін.; К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. – 2006. – 115 с.
54. Мярковський А.І. Бюджетний кодекс України в контексті бюджетної реформи / А.І. Мярковський // Фінанси України. – 2009. – №8 . – С. 3-18.
55. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. – 4-те вид., без змін. / Опарін В. М. – К. : КНЕУ, 2007. – 240 с.
56. Пасічний М. Д. Механізм управління дефіцитом бюджету в умовах соціально-економічних перетворень / М. Д. Пасічний // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 46–50.
57. Пасічний М. Д. Особливості дефіцитного фінансування економіки в період фінансової кризи / М. Д. Пасічний // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 17. – С. 65–68.
58. Пасічний М. Д. Фінансування бюджетного дефіциту в Україні / М. Д. Пасічний // Наукові праці НДФІ. – 2010. – Вип. 3(52). – С. 68–80.
59. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Пасічник Ю. В. – К.: Знання-Прес, 2003. – 523 с.
60. Податкова реформа в США: все навпаки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/11/25/258493/>
61. Податковий кодекс України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Том 1. – С. 9. – 3248 ст.
62. Полозенко Д.В., П'ятаченко Г.О., Пасічний М.Д. Бюджетний дефіцит України в державному бюджеті Росії в середині XIX – на початку XX століття / Д.В. Полозенко, Г.О. П'ятаченко, М.Д. Пасічний // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 111–120.

63. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки» від 31.05.2017 р. № 411. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-п>

64. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 р. № 315-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/315-2018-%D1%80/>

65. Про затвердження Програми управління державним боргом на 2018 рік : Наказ Міністерства фінансів України від 31 січня 2018 року N 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>

66. Премчанд А. Управление государственными расходами / Премчанд А. – Вашингтон : МФФ, 1994. – 280 с.

67. Про випуск безпроцентних (дисконтних) облігацій внутрішньої державної позики 1996 року : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 1996 р. № 469.

68. Про випуск конверсійних облігацій внутрішньої державної позики 1998 року : постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 р. № 1343.

69. Про додатковий випуск середньострокових конверсійних облігацій внутрішньої державної позики 1998 року : постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 1998 р. № 1349.

70. Про додаткові заходи щодо заміни середньострокових облігацій внутрішньої державної позики 1997 року та облігацій внутрішньої державної позики 1997 і 1998 років : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 1998 р. № 1455.

71. Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та внесення змін до деяких законодавчих актів України: пояснювальна записка до проекту Закону України від 29.12.2006 р. №2854.

72. Про результати аналізу внутрішніх і зовнішніх запозичень на фінансування Державного бюджету України. – Київ : Рахункова палата України, 2006. – Випуск 11.

73. Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів України перед Національним банком України : закон України від 20 квітня 2000 року № 1697 – III.

74. Про тимчасовий порядок формування комерційними банками фонду страхування вкладів фізичних осіб : постанова правління НБУ від 30 серпня 1996 р. № 228.

75. Проскуракова Ю.В. Бюджетный дефицит и его влияние на экономику / Ю.В. Проскуракова // Экономика, политика, идеология. – 1995. – № 9. – С.73-77.

76. Рожко О.Д. Еволюція теоретичних концепцій державних фінансів / О.Д. Рожко // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 56-65.

77. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с нем. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

78. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору / Дж. Е. Стігліц ; пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 854 с.

79. Сова О.Ю. Сутність та види дефіциту державного бюджету / О.Ю. Сова // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 20–24.

80. Сова О.Ю. Теоретико-методологічні аспекти дефіциту державного бюджету / О.Ю. Сова // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин». – Умань, 2010. – Частина 2. – С.132-135.

81. Степанова В.О. Фінансування дефіциту державного бюджету України / В.О. Степанова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 2(10). – С. 127-131.

82. Сучасна бюджетна система : правила та процедури / [За заг. ред. В. В. Зубенка]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової системи (I) впровадження». – К., 2017. – 184 с.

83. Теорія фінансів [Текст]: підручник / [За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія.]. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
84. Тимошенко М. Залізний пузир / М. Тимошенко, О. Шкарпова // Контракти. – 2008. – № 42. – С. 25.
85. Федосов В. Бюджетний дефіцит у контексті західної фінансової теорії і практики / В. Федосов, Л. Гладченко // Финансовые риски. – 2009. – № 3. – С. 19-32.
86. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. / [Гл. ред. Н.В. Гаретовский]. – М.: Финансы и статистика, 1988. – Т.3: Р-Я. – 511 с.
87. Финансы / [В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.]; под ред. В.М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.
88. Фінанси: [навчальний посібник] / [В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй]. – [2-ге вид., стер.]. – К.: Знання, 2008. – 274 с.
89. Чала Н.Д. Бюджетна система: [навчальний посібник] / Н.Д. Чала, Л.В. Лазоренко. – К.: Знання, 2010. – 223 с.
90. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов. – К.: НДФІ, 2005. – 259 с.
91. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень // Економічний часопис-XXI. – 2016. № 3-4(2). – С. 66 – 69.
92. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна Україна. 2014. № 6. С. 25–28.
93. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2016. № 28/1. С. 217 - 226.
94. Шаповалов О. В. Депозитні сертифікати Національного банку України та державні облигації / О. В. Шаповалов // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 82–88.

ДОДАТКИ

Методи подолання бюджетного дефіциту в окремих країнах з трансформаційною економікою

Назва країни	Основні методи подолання бюджетного дефіциту
Польща	Встановлення обмежень боргу (1997) та дефіциту (2004), прийняття Закону про суспільні фінанси, проведення реорганізації органів державного управління відповідно до правил ЄС, планування бюджету на 3-4 роки, зниження частки поточних видатків в загальному обсязі, обмеження дискреційних видатків 1% в реальному вимірі (2011)
Румунія	Встановлення обмежень дефіциту та боргу (2007), прийняття Закону про фіскальну відповідальність, проведення реформи в адміністративному апараті, встановлення фіскальної консолідації, скорочення соціальних виплат, реформування структури податків, обмеження зростання видатків більше, ніж ВВП до існування дефіциту (2010)
Угорщина	Проведення бюджетної реформи, встановлення прозорої системи прийняття державного бюджету, Закон про фіскальну відповідальність (2008), чіткий розподіл функцій між державними органами, конституційне обмеження боргу (з 2016), його щорічне скорочення до рівня 50% від ВВП, але при зростанні реального ВВП
Чехія	Створення нової інформаційної системи державного казначейства на стадіях планування та виконання, встановлення середньострокових цілей, жорсткий контроль над обсягами видаткової частини бюджету, скорочення видатків
Словаччина	Встановлення обмежень боргу (60 %, 2012) та дефіциту (2004), впровадження механізмів автоматичного коригування боргу, обмеження видатків з бюджету, середньострокове бюджетне планування, утворення Фіскальної Ради (моніторинг та оцінка)

Литва	Обмеження боргу (1997), встановлення правил здійснення видатків та доходів (2008): збільшення бюджетних призначень не перевищує 0,5% середнього зростання доходів за останні 5 років, скорочення видатків відповідно зменшення доходів
Словенія	Створення фінансового органу, який відповідає за впровадження фіскальних інструментів (2009), спрямування видатків на розвиток економіки, впровадження числових індикаторів макроекономічних показників
Латвія	Встановлення обмежень боргу та дефіциту (2004), впровадження показників якісного контролю виконання бюджету (2010), управління видатками відповідно до зростання доходів, запровадження законодавства профіскальну дисципліну

Додаток Б

Бюджет державного (суспільного) сектора

Показники фінансування державного бюджету за 2013-2017 роки

	2013	2014	2015	2016	2017
Загальне фінансування, у т.я.:	64,7	78,1	45,2	70,1	77,7
Загальний фонд	65,2	61,2	38,9	63,7	45,3
Спеціальний фонд	-0,5	6,9	6,3	6,4	16,1
Фінансування за борговими операціями	81,0	201,8	117,5	177,3	61,4
Запозичення, млрд.грн., у т.ч:	160,8	322,6	514,1	307,7	190,9
Внутрішні запозичення	108,9	227,6	99,0	264,4	103,9
Зовнішні запозичення	51,9	95,0	415,1	61,3	87
Погашення, млрд.грн	-79,8	-120,8	-416,6	-111,4	-129,6
Внутрішні	-41,8	-68,0	-91,2	-102,4	-98,5
зовнішні	-38,0	-52,8	-325,4	-9,0	-30,9
Коригування за зовнішніми зобов'язаннями			20,0	-19,0	
Надходження від приватизації державного майна	6,8	1,5	0,5	0,2	17,1
Фінансування за активними операціями	5,0	-17,8	-124,2	-72,5	